

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 809.155.0+802.0
ТКБ 81.2 тоҷ+81.2 анг
Ҳ –51

ҲАСАНОВА САОДАТ РАҶАБАЛИЕВНА

**ТАҲЛИЛИ ЛУҒАВИЮ ГРАММАТИКИИ ИСТИЛОҲОТИ БОФАНДАГӢ ДАР
ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ (БАР МАБНОИ МАВОДИ
ФАРҲАНГҲО ВА ОСОРИ ИЛМИЮ АДАБӢ)**

Автореферати

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи
ихтисоси 6D021300 –Забоншиносӣ (6D021302 –Забоншиносии муқоисавӣ-
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

ДУШАНБЕ – 2024

Кори диссертатсионӣ дар кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Ҷаматов Самиддин Салоҳиддинович,
доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи забоншиносӣ ва типологияи
муқоисавии Донишгоҳи давлатии
омӯзгории Тоҷикистон ба номи
Садриддин Айнӣ

Муқарризони расмӣ:

Ҳомидов Дилмурод Раҷабович –
доктори илмҳои филологӣ,
профессори кафедраи таърихи забон
ва типологияи Донишгоҳи милли
Тоҷикистон

Туйғунов Носир Ҳақбердиевич –
номзади илмҳои филологӣ, дотсент
мудири кафедраи забони англисии
Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба
номи Шириншоҳ Шохтемур

Муассисаи пешбар:

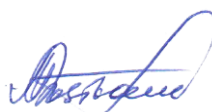
Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои
хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим
Улуғзода

Ҳимояи диссертатсия санаи « 23 » сентябри соли 2024, соати 13:00 дар чаласаи шурои диссертатсионии 6Д.КOA-068 назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121) маҷлисгоҳи Шурои диссертатсионии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи tgpu.tj ва дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистонбаномии Садриддин Айнӣ шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ 2024 фиростода шуд.

Котиби илмӣ шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Каримова Д.Н.

Муқаддима

Кори диссертационӣ ба таҳлили луғавию грамматикӣ истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва муайян намудани заминаҳои ташаккул ва тақомули ин анвои истилоҳот бахшида шудааст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Таърихи луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бағоят ғаниву рангин буда, саршору лабрез аз мавҷудияти қабатҳои мухталифи луғавию маъноӣ, вомвожаҳо аз забонҳои бегона, воҳидҳои луғавии сермаъноӣ ҳамаҷун ва мутақобил муродифот аст, ки аз забони адабии қадими тоҷикӣ англис боз мондааст.

Вожаҳои истилоҳоти соҳаи бофандагӣ дар баробари луғоти дигар бахшҳои ҳамаҷун як қисми ҳамаҷун будаи таърихи луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маҳсуб ёфта, таҳлилу баррасии ин анвои истилоҳот амри воқеист. Пешаи бофандагӣ ҳунарист, ки мардум тавассути он ризку рӯзишро пеш мебарад ва он муаррифгари ҳар як қавму миллат буда, бо таърихи халқҳои тоҷикӣ англис алоқаи устувор дорад.

Зарурати таҳқиқи ин мавзӯ, агар аз як тараф, фаъолияти мутахассисонро дар соҳаи бофандагӣ осон гардонад, аз тарафи дигар, то ба имрӯз бештари истилоҳоти ин соҳа ба таҳаввули шакливу сохтори дучор шуда, интиҳоби вожаҳои истилоҳоти меъёрӣ ба миён омад.

Вожаҳои истилоҳоти бофандагӣ заминаи бойи қадимаи таърихро соҳиб аст, зеро мардум аз даврони қадима бо ҳунари бофтани духтани ниёзи аввалия, амсоли гилему курпа, курта ва дигар анвои либос машғул буда, ба ин васила ҳаёти ҳурро пеш мебард. Илова бар ин, пайдоиши вожаҳои истилоҳоти бофандагӣ бо табиат, суннату анъана ва санъати бофандагӣ иртиботи ногусастанӣ дошта, зарурати пажӯҳиши вижаҳои лингвистии ин анвои истилоҳотиро ба миён овард.

Дарҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Омӯзиши вожаҳои истилоҳоти соҳаҳои мухталиф дар забони тоҷикӣ қайҳо боз таваҷҷуҳи суҳаншиносонро ба худ ҷалб намуда, натиҷаи кори эшон дар шакли мақолу рисолаҳои сершумор нашр гардидаанд. Дар ин раҷиф, метавон рисолаҳои М. Рустамов [1972], Н. Шаропов [1984], Ҳ. Бурҳонава [1982], М. С. Сулаймонов [1997], М. Султон [2001; 2008], С. Назарзода [2004, 2013], П. Нурав [2009; 2018], С. Ҳалимова [2002], Ш. Ҳайитова [2013], Т. Шокиров [2017], А. Шафоатов [2021], Қ. Тураҳасанов [2022], А. Юсупов [2003], Ш. Ёрмаҳмадов [2023] ва дигаронро ном бурд.

Ғузашта аз ин, таҳлилу баррасии вожаҳои истилоҳоти забони тоҷикӣ дар шакли асарҳои алоҳида аз ҷониби забоншиносон М. Қосимова [2013] ё дар таърихи асар аз тарафи суҳаншиносони тоҷик Ш. Рустамова [1981], М. Шукуров [1991] Д. Саймидинов [2001], Д. Хоҷаев [2008, 2013] мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Вожаҳои истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайиди Насафӣ аз ҷониби забоншинос С. Ҳалимова мавриди таҳлили решашинохтӣ, маъноӣ ва сохтори гардидааст. Яке аз фаслҳои рисолаи мавсуф «Вожаҳои соҳаи бофандагӣ

дӯзандагӣ» унвон дошта, дар он корбурди ин анвои истилоҳот дар осори С. Насафӣ бозтоб мегардад¹.

Диссертатсияи муҳаққиқ С. Усмонова ба таҳқиқи вожагони бофандагии забони тоҷики бахшида шудааст. Мавсуф дар рисолаи хеш вижагиҳои луғавӣ, маъноӣ ва сохтори ин анвои истилоҳотро таҳлилу баррасӣ намудааст².

Бояд ёдовар шуд, масалаи пажуҳиши вожаю истилоҳоти бофандагӣ аз назари лаҳҷашиносону шевашиносони тоҷик низ дур намонадааст. Забоншинос М. Истамова дар рисолаи худ аз вожаҳои саноати дӯзандагӣ бофандагии шеваи Самарқанд ёдовар мешавад³.

Як фасли ҷудогонаи асари забоншинос Т. Мақсудов «Лексика ва фразеологияи шеваҳои тоҷикони Исфара» ба таҳлилу баррасии лексикаи соҳавии шеваҳои Исфара бахшида шудааст⁴.

Г.З. Абдуллоева дар як фасли ҷудогонаи асари худ роҷеъ ба вожаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи бофандагӣ чунин қайд мекунад: «Гарчанде ин хунари қадимаи мардуми тоҷикон (бофандагӣ - С.Х.) ба ҳисоб рафта, калимаву истилоҳоти зиёдеро дар бар гирад ҳам, аммо аксарияти ин калимаҳо ба гурӯҳи калимаҳои камистеъмол дохил шуда истодаанд, аз қабиле халифагӣ (марде, ки дар хонаи мардум ба бофандагӣ машғул аст), обҷоқ (марде, ки дар танидани тору пуди алоҷабӯфӣ маҳорат дорад), абрмон (бофандае, ки матои алоҷаи абр мебофад) ва ғ.»⁵

Дар таълифоти Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова баъзе қайдҳои андешаҳо роҷеъ ба истилоҳоти ин анвои хунармандӣ рафта бошад ҳам, вале тамоми вижагиҳои лингвистии ин мавзуро бозгу карда наметавонанд.

Пажуҳиши вожаву истилоҳот дар забоншиносии муқоисавӣ, яъне бар мабной муқоисаи истилоҳоти соҳаҳои мухталифи ду забони гуногуннизому гуногунсاختор дар кишвари мо падидаи нав набуда, аввалин мақолаву рисолаҳо дар ин самти забоншиносӣ охири садаи XX ва аввали садаи XXI рӯйи коғаз омаданд. Дар ин росто метавон рисолаҳои М. Бекмурод [2001], С. Чаматов [2006; 2015], Ҳ. Саидов [2006; 2013], Г. Садиева [2006], С. Собирова [2007], Д. Ҳайдаров [2007], Ш. Каримов [2014; 2021], Ф. Баротов [2012], М. Солиева [2014], З. Мусоямов [2017], М. Азизова [2017], Ҷӯраева [2019], Б. Чурақулов [2019], Х. Ҷӯраев [2019], Ҳ. Асламов [2020], М. Ғаниева [2021], З. Ғаффуров [2022], Ш. Ҷаҳонгирӣ [2023] ва дигаронро ном бурд.

Таҳқиқу баррасии истилоҳоти бофандагӣ низ дар забони англисӣ аз ҷониби забоншиносон дур намондааст. Забоншиноси рус А.В. Кувшинова дар рисолаи хеш «Истилоҳоти фаъолияти бофандагии забони англисӣ ва коркарди луғатнигорӣ он (Английская терминология текстильного дела и её

¹ Ҳалимова С. Вожаву истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайиди Насафӣ: дисс. ном.илм. филол: 10.02.01 / Ҳалимова Сафаргул. – Душанбе, 2002. – 170 с.

² Усмонова С. Лексика ринаментации текстиля в таджикском языке: дисс... канд. филол. наук / С. Усмонова. - Душанбе, 1971. - 234 с.

³ Истамова М.Д. Лексика швейного и вышивального искусства в Самаркандских говорах таджикского языка: автореф. дис. канд. филол. наук. – Душанбе, 1983.- 25 с.

⁴ Мақсудов Т. Лексика ва фразеологияи шеваҳои тоҷикони Исфара / Т. Мақсудов. – Душанбе: Ирфон, 1977. -158 с.

⁵ Абдуллоева Г.З. Таҳқиқи этнолингвистии вожагони соҳаи хунармандӣ ва майшӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор / Г.З. Абдуллоева. - Душанбе: Матбааи ҶДММ «Аршам», 2023. - С. 138.

лексикографическая разработка)⁶» марҳилаҳои ташаккул, такомул ва ҳолати муосири истилоҳоти ғабӯлияти боғандагии забони англисиро аз нуқтаи назари таърихӣ-типологӣ, ки аз ҷониби луғатнигорони ватанӣ пешниҳод шудааст, тавсиф намуда, вижагиҳои тарҷумай ин анвои истилоҳотро ба забони русӣ ва роҳу усуҳои мурағаб намудани луғатҳои муғталифи истилоҳоти боғандагиро муҷян кардааст. Илова бар ин, муаллиф бар мабӯои усули муқоисавӣ таҳлили луғатнигории фарҳангии муғталифро барои мурағаб намудани луғатҳои дузабона ва тафсирии соҳаи боғандагӣ анҷом додааст, ки ниёзи муғарҷимону муғахассисонро ба корбурди дурусти ин анвои истилоҳот қонеъ меғардонад.

О.А. Николаева дар рисолаи хеш «Истилоҳоти масолахшиносии боғандагӣ (Терминология текстильного материаловедения)⁷ роҳу усулҳои таснифоти вожаву истилоҳоти боғандагӣ, усулҳои сермаҳсулу қаммаҳсули қалимсозиро дар ташаккули ин анвои истилоҳот тавсиф карда, ҳамзамон истилоҳзиро дар муҷян намудааст. Илова бар ин, низои ташкули истилоҳоти боғандагиро бо ишорати хусусиятҳои матоғҳои истехсолшаванда дар рисола нишон дода шудааст.

Дар баробари ин, дар нимаи садаи ХХ роҷеъ ба номғузории вожаву истилоҳоти боғандагӣ аз ҷониби забоншиносону муғахассисони рус мақолаҳои ҷудогона ба таъ расиданд. Л. М. Горелик ва В. И. Қоқошинский дар мақолаи хеш бо унвои «Оид ба истилоҳоти муосири боғандагӣ» қайд меқунанд, ки «мавҷуд набудани истилоҳоти дурусти таҳияшуда на танҳо ба раванди таълимӣ-педагогии тайёр намудани муғахассисони соҳаи саноат ва савдо душворӣ пеш меорад, балки ба муғаззामी стандартҳои маснуот таъсири манфӣ мерасонад ва ин омилҳо, пеш аз ҳама, печдарпечиро ва иштибохро дар амалия ва таҷриба ба вучуд меоранд».⁸ Дар мақолаи зикршуда, номғуи анвои муғталифи матоғҳо таҳлилу баррасӣ ғардидааст.

Илова бар ин, мақолаи Н. Х. Уразов бо номи «Роҷеъ ба масъалаи истилоҳоти боғандагии муосир (К вопросу о современной текстильной терминологии)» нашр ғардид, ки муаллиф дар он андешаҳои худро оид ба хусусияти корбурди истилоҳоти боғандагӣ ва тафовути ин анвои истилоҳот аз вожагони умумиистеъмол баён меқунанд.⁹

Таъқид ба маврид аст, ки вожаномаву фарҳангномаҳо, асосан, муаррифғари луғоту истилоҳоти боғандагӣ ба шумор мераванд. Бештари муғахассисони соҳа ба фарҳанги дузабона, ки «Фарҳанги англисӣ-русии боғандагӣ (Англо-русский текстильный словарь)» унвои дошта, аз ҷониби муғандис З. Е. Рабинов зери таҳрири муғандис К. К. Лупандин ва фарҳанги «Фарҳанги англисӣ-русии боғандагӣ (Англо-русский текстильный словарь)», ки мурағабаш Михалев аст, рӯ меоранд.

Илова бар ин, аз ҷониби А. В. Қуличенко фарҳанге бо номи «Фарҳанги муғтасар оид ба истилоҳоти масолахшиносии боғандагӣ ва дузандагӣ (Краткий

⁶ Қувшинова.А. В. Английская терминология текстильного дела и её лексикографическая разработка: дисс ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Қувшинова Анна Владимировна.- Москва, 2008. – 200 с.

⁷ Николаева О.А. Терминология текстильного материаловедения: дис... канд. филол. наук: 10.02.01/Николаева Ольга Алексеевна. – Иваново, 2006. – 179 с.

⁸ Горелик, Қоқошинская, 1962: 78].

⁹ Уразов Н. Х. К вопросу о современной текстильной терминологии

терминологический словарь по текстильному и швейному материаловедению)» нашр гардид, ки дар он 650 адад истилоҳу мафҳумҳои меҳварие, ки дар саноати бофандагиву дӯзандагӣ, ки ба риштаву нах ва матоъҳои пахтагини бофандагӣ мансубанд, шарҳу тавзеҳ дода шудааст.

Ягона рисолае, ки ба таҳлили сохториву маъноии истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ бахшида шудааст, ба қалами М. Солиева марбут буда, муаллиф дар он танҳо хусусиятҳои сохтории ин анвои истилоҳотро таҳлилу баррасӣ намудааст¹⁰.

Ҳамин тариқ, аз гуфтаҳои боло метавон ба хулосае омад, ки вижагиҳои луғавию грамматикӣ истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ то ба имрӯз аз нигоҳи муқоиса дар шакли пажӯҳиши алоҳида таҳлилу баррасӣ нагардидааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи таҳқиқ бо барномаҳои таълимӣ ва илмӣ равияи филологӣ робитаи зич дорад.

Натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқоти илмӣ дар таҳия ва тақмили маводҳои таълимӣ соҳаи бофандагӣ нақши муҳим бозида метавонанд.

Мавзуи таҳқиқоти мазкур дар доираи яке аз самтҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор мегирад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади асосии диссертатсия омӯзиш, пажӯҳиш, муқоиса ва муайян намудани вижагиҳои луғавӣ ва грамматикӣ истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор меравад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои амалӣ сохтани ҳадафи худ зимни омӯзишу таҳлили истилоҳоти кулолгарӣ вазифаҳои зерини бо ҳам алоқаманд мавриди таҳқиқ қарор гирифт:

- таҳлилу баррасии мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти бофандагӣ;
- таснифоти мавзуии истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- муайян намудани сарчашмаҳои ташаккулу тақомули истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ
- таҳлилу баррасии хусусиятҳои луғавию маъноии истилоҳоти бофандагии дар забонҳои муқоисашаванда;
- муайян намудани нақши роҳу усулҳои калимасозӣ дар ташаккули истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ
- ошкор намудани роҳҳои иқтибосшавии истилоҳоти бофандагии иқтибосӣ ба таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда;

Объекти таҳқиқ – истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикию англисӣ мебошад.

¹⁰ Солиева М. А. Структурно-семантический анализ текстильных терминов в таджикском и английском языках: дис... канд. филол. наук: 10.02.20/Солиева Мухаё Абдулақимовна. – Душанбе, 2014. – 160 с.

Мавзуи (предмети) таҳқиқ, пеш аз ҳама, муайян кардани умумият, монандӣ ва тафовути луғавию грамматикӣ истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқ. Асосҳои назариявии диссертатсияро осори илмию назариявии муҳаққиқони хориҷӣ: Д.С. Лотте, А.А. Реформатский, А.В. Суперанская, М. Лейчик, Авербух; ватанӣ: М. Шукуров, Н. Шаропов, Ш. Рустамов, М. Рустамов, Д. Саймиддинов, С. Сулаймонов, М. Қосимова, С. Назарзода, М.Х. Султон, П.Г. Нуров, Т. Шокиров, Қ. Тураҳасанов, Ш. Ҳайитова, А. Мамадназаров, Ҳ. Саидов, С. Қоматов, Ш. Каримов ва дигарон ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Барои ҳалли мақсаду вазифаҳои пешгузошта аз усулҳои тасвирӣ, типологӣ-муқоисавӣ, таҳлили ҷузъҳо (компонентӣ) ват аҳлилу луғавию маъноӣ васоҳториву решашиносӣ истифоданамудем.

Навгони илмӣ таҳқиқ. Навгони мавзуи таҳқиқ аз он иборат аст, ки дар рисола бори аввал хусусиятҳои луғавию грамматикӣ истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ аз нигоҳи муқоиса таҳлилу баррасӣ мегардад. Илова бар ин, дар диссертатсия ҷой доштани қабатҳои луғавӣ, амсоли сермаъноиву ҳамгунӣ ва муродифоту мутақод дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои муқоисашаванда муайян шудааст. Дар заминаи таҳқиқи диссертатсия таҳия ва нашри фарҳанги истилоҳоти бофандагии забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ дар назар аст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси фарҳангҳои дузабонаву бисёрзабона ва асарҳои таърихиву соҳавӣ дар як шакли мушаххас ҷамъоварӣ гардида, вижагӣҳои луғавию маъноӣ ин анвои истилоҳот муайян шуданд.

2. Аз таҳлилу баррасии истилоҳоти бофандагии ҷамъоварда маълум гардид, ки аз лиҳози таркиби сарфӣ миқдори зиёди вожаҳои ин соҳаро дар ҳар ду забони муқоисашаванда ҳам, исмҳои сода ва таркибӣ ё истлоҳ-ибора ташкил медиҳанд, зеро аломату хусусияти истилоҳ маҳз дар таркиби ибора, ҷумла ва матн ҳувайдо мегардад.

3. Ҳамкориҳои иқтисодӣ бо давлатҳои мухталиф сабаби кушода шудани як қатор корхонаҳои бофандагӣ дар кишвари мо гардид ва ин омил ба забоншиносон ва луғатнигоронро водор сохт, ки ба пажӯҳиши вожаву истилоҳоти соҳаи бофандагӣ рӯ оранд, то ки мутахассисон ба корбурди дурусти онҳо душворӣ нақашанд.

4. Аз вожаву истилоҳоти бофандагӣ, ки дар раванди таҳқиқ ҷамъоварӣ шуданд, маълум гардид, ки қисми зиёди ин авнои истилоҳот аз забонҳои арабиву русӣ, латиниву юнонӣ, англисиву фаронсавӣ ва ҳиндиву туркӣ иқтибос шуда, дар рушду рушду такомули таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда нақши муҳим бозиданд.

5. Таҳлилу баррасии истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон дод, ки нақши усули калимасозии сарфӣ ва наҳвӣ дар ташаккули ин

анвои истилоҳот калон будааст, зеро бештари истилоҳҳо маҳз бар пояи ин ду усули истилоҳсозӣ сохта шудаанд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқ аз он иборат аст, ки пажӯҳиши диссертатсионии мазкур дар таҳқиқи масъалаҳои гуногуни мансуби аспектҳои забоншиносӣ, аз қабилӣ савтиёт, сарфу наҳв, луғашшиносӣ ва луғатшиносӣ ва вожашиносӣ. Натиҷаи таҳлилу баррасии мавзӯи пажӯҳиш дар омӯзиши масоили гуногуни марбут ба шохаҳои забоншиносӣ, аз ҷумла, забоншиносии муқоисавӣ-типологӣ, луғатшиносӣ, грамматика ва услубшиносӣ метавонад истифода шавад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ. Аҳаммияти илмӣ диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки маводи он дар асосии луғату фарҳангҳо ва асарҳои таърихӣ таҳия гардида, дар таълими фанҳои «Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ», «Луғатшиносӣ», «Луғатшиносӣ», «Типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», «Назарияи тарҷума» мусоидат менамояд.

Дарачаи этимоднокӣ натиҷаҳои таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки дар бунёди таркиби луғавии истилоҳоти соҳаи бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ, гуруҳҳои луғавӣ маъноӣ, воҳидҳои луғавӣ соҳавӣ; муайянсозии онҳо аз лиҳози пайдоиш ва истилоҳшавӣ сурат гирифтааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар мавзӯи «Таҳлили луғавию грамматикӣ истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» бо шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD)- доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқ. Саҳми диссертант, пеш аз ҳама, дар гирдоварии маводи илмӣ, омӯзишу таҳлили адабиёти назариявӣ, таснифоти вожаву истилоҳоти бофандагӣ аз лиҳози мавзӯ, маъно ва сохтору зоҳир гардида, нуқоти асосии диссертатсия дар мақолаҳои таълифнамудаи ӯ дар ҳамоишҳои илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ муаррифӣ шудаанд.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Мундариҷаи асосии мавзӯи таҳқиқот дар суҳанронӣ ва маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ пешниҳод гардида ва мақолаҳои дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои илмӣ нашршуда инъикос гардидаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (суратҷаласаи № 9 аз 1-уми апрели соли 2024) баррасӣ ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷа ва нуқтаҳои асосии диссертатсия дар 12 мақола рӯи ҷоп омаданд, аз ҷумла, 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, феҳристи ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 166 саҳифаи чопи компютери ро ташкил медиҳад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар муқаддима, оид ба мубрам будани масъала, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифао, объект, предмет, асосҳои назарӣ, асосҳои методологӣ, арҷашмаҳо ва навгонии илмии таҳқиқ, нутаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ, мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ, наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия маълумот дода мешавад.

Боби аввали диссертатсия- **«Асосҳои назариявии омӯзиши истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ»** унвон дошта, аз панҷ фасл иборат аст.

1.1. Шарҳу тавзеҳи мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Ҳар як соҳаи илму техника аз маҷмуи луғоту истилоҳоти муайян иборат буда, истилоҳоти он бо вижагиҳои хоси худ аз вожагони умумистеъмом тафовут доранд ва ин хусусияти истилоҳ, пеш аз ҳама, дар корбурди он аз тарафи мутахассисони соҳа намудор мегардад. Дар ҳар ду забон ҳам, истилоҳоти меҳварие соҳаи бофандагии вожагони зерин ба шумор мераванд: *бофанда, шустагар, шустагарӣ, пардозгар, читгар, рангрез, калобакор, қомабоф, дасторбоф, фӯтабоф, барбандбоф, рӯфӯгар, наддоф, намадмол, бандбоф, канабтоб, дарзӣ, тоқидӯз, хаймадӯз, лачакдӯз, юрмадӯз, нӯстиндӯз, дег (-и шустагарӣ), коса, кудунг, хум (-и рангрезӣ), дук, дуккон (асбоби бофандагӣ), қисматҳои дуккон: шона, моку, найча, порсанг. сӯзан паши, абрешим, ришта, пахта, карбос, махмал, атлас чок, дарз; weaver, bleacher, finisher, chitgar, dyer, carpet maker, garment weaver, hand weaver, wool weaver, cloth weaver, cloth weaver, nadof, felter, cloth weaver, hemp maker, tailor, embroiderer, tent maker, lachakdoz, juramdora, skin maker, boiler (of bleaching), cup, kudung, khum (of dyeing), duk, dukkon (weaving tool), dukkon parts: comb, toku, tube, porsang. needle, wool, silk, thread, cotton, cotton, velvet, satin, seam.*

1.2. Назаре ба таърихи пайдоиши истилоҳоти бофандагӣ. Дар гузашта он маҳсулоте, ки аз анвои гуногуни матоъ истеҳсол мегардид, ба воситаи дасти инсон иҷро шуда, ҳаёти иқтисодии мардумро боло мебардошт. Аввалин корхонҳоро фабрикаҳои коркарди пахта дар асри XVII дар Лонкашири Англия ба вучуд омада, истеҳсоли маводҳои чит дар кишварҳои Олмон, Ҳоланд, Шветсария ва Францияву Англия доман паҳн кард. Давраи рушди фанҳои табиӣ ба як низоми муайян даровардани истилоҳоти бофандагӣ нуқтаи гузошт, яъне аз садаи XVIII сар карда, суханшиносон кӯшиш карданд, ки маҷмуи луғоту истилоҳоти бофандагиро дар асоси илмӣ бунёд намуда, онҳоро ба як соҳтори муайян дароранд. Ҳамаи истилоҳоти низоми мазкур аз рӯйи қолабҳои муайян

сохта шуда, мавқеъи онҳо дар низоми истилоҳоти бофандагӣ муайян гардидаанд.

Маълум гардид, ки интихоби воситаҳои забонӣ барои ифодаи мафҳумҳои бофандагӣ хеле муҳим аст. Майлу рағбати мутахассисони соҳаи бофандагӣ ба мубодилаи таҷриба бидуни тавлиди забони махсус, яъне бидуни вожаву истилоҳоти ягонаи ба ҳамаи мутахассисон фаҳмо имконнопазир буд. Дар муҳити рушди пайвастаи ҷомеа, заминаи ташаккули луғоти истилоҳоти бофандагӣ ба вучуд омад. Аллакай дар марҳилаи ибтидоӣ фарқ кардани истилоҳоти хунари бофандагӣ аз дигар анвои истилоҳот ба миён омад, ки алалхусус он истилоҳоте пайдо шуданд, ки бевосита ба ин ё он хунари бофандагӣ мансуб буданд, ба монанди: *вожаву истилоҳоти марбути дастгоҳу таҷҳизоти бофасндагӣ* (мошини бофандагӣ – knitting machine, дастгоҳи бофандагӣ – loom, сӯзан – needle); *вожаву истилоҳоти мансуби ашёи хом ва масолеҳ* (ришта (yarn), нах (fibre), кислота, ҳомуз (acid), ишқор (alkali), собун (soap), хлор-(chlorin); *вожаву истилоҳоти марбути амалиётҳои технологӣ* (бофтан – to weave, ресидан, риштан – to spin, дар об ҷӯшондан – to boil of, шӯстагарӣ кардан - to bleach, чайқондан – rinse, шӯстан – to scour). Аз тарафи дигар луғоту истилоҳоте мавҷуд буд, ки маҳсулоту маснуоти хунари бофандагиро таҷассум мекард, ба монанди: *блузка (куртаи нимтанаи занона) – blouse, даструймол – handkerchief, ҷойпӯш – bedlining, дастурӯпоқкун, танпоқкун, сачоқ – towel.*

Охирҳои солҳои 90-уми садаи XX миқдори зиёди стандартҳои миллӣ ва байналмилалӣ оид ба истилоҳот ва мафҳумҳои саноати бофандагӣ ба нашр расиданд. Ба ин минвол метавон гуфт, ки ба як шакли муайян даровардан ё яксонкунии истилоҳот барои рушду пешрафти илму техника ва яксонсозии номгӯӣ таҷҳизот, қисмҳо ва механизмҳои саноати бофандагӣ зарурият ба миён омад. Вақтҳои охир роҳҳои навӣ ба як шакл даровардани истилоҳот аз ҷумла ҳамоҳангсозии стандарҳои истилоҳотӣ кишварҳои мухталиф дар ҳолати мавҷудияти як ё назарияи наздике, ки асоси тамоми низомҳои истилоҳоти миллиро ташкил медиҳанд, ташаккул ёфтаанд. Ин стандартҳо танҳо ҷанбаи моҳияти истилоҳотро, ки мафҳумҳои мушобеҳро ифода мекунанд ба назар мегиранд ва сохтори расмӣ он метавон ба таври назаррастафовут дошта бошад.

Ҳамин тавр, аз он фикру андешаҳое, ки дар боло зикр намудем метавон ба хулосае омад, ки саноати бофандагӣ таърихи кӯҳан дошта, луғоту истилоҳоти он як ҷузъи муҳимми таркиби луғавии забони тоҷикиву англисиро ташкил медиҳанд.

1.3. Нақши калимаҳои умумистеъмол дар ташаккули истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Истилоҳоти соҳаи бофандагӣ як ҷузъи ҷудонашавандаи таркиби луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор рафта, лабрезу саршор аз луғоту истилоҳот аст. Нақши вожаҳои умумистеъмол дар ташаккулу тақомули луғоту истилоҳоти бофандагии забонҳои зикршуда бағоят калон буда, дар зер мо рӯзе ба саҳми онҳо фикру андешаҳои худро баён хоҳем намуд.

Касбу ҳунари бофандагӣ, пеш аз ҳама, бо анвои матоъ алоқаманд аст, чунки муҳимтарин мавод барои ҳунари бофандагӣ аз растаниву канданиҳои фойданок дарёфт мегардад.

Ҳамин тавр, он луғоту истилоҳоте, ки дар ташаккули истилоҳоти бофандагӣ ҷой доранд, ба таври зайл дастабандӣ намудем:

вожаҳои умумистеъмол. Дар матнҳои соҳаи бофандагӣ вожаҳои серистеъмол он вожаҳое мебошанд, ки умумиилмианд, ба монанди воҳидҳои луғавии: *system* – низом, *method* – усул, метод, *structure* – сохтор, *theory* – назария, *experience* – таҷриба, малака, маҳорат, *construction* – конструктсия, таркиб, *type* – тип, хел, навъ, шакл, *analysis* – анализ, *temperature* – ҳарорат, *energy* – энергия, қувва, *mass* – масса, бисёрӣ, миқдори бисёр, *substance* – модда, *volume* – ҳаҷм, андоза, *period* – давр, давра, марҳила, замон, вақт, *concentration* – дараҷаи ғилзат, *product* – маҳсул, натиҷа, самара;

истилоҳоти умумитехникӣ. Ба ин гурӯҳ вожагонери мансуби медонанд, ки барои ифодаи мафҳумҳои меҳвариҳои техникӣ корбаст мегарданд: *aggregate* – агрегат (якчанд мошин ва ё асбоби ба ҳамдигар пайваста), *apparatus* – асбоб, олат, дастгоҳ, *condition* – талабот, шарту шароит, *effect* – таъсир, асар, *instrument* – асбоб, олат, анҷом, *object* – ҳаҷм, андоза, объект, *apparel* – либос, пӯшок, *appliance* – асбоб, таҷҳизот, *assay* – санҷиш, таҷриба, озмоиш; *engine* – муҳаррик, *amount* – миқдор, адад, андоза;

Истилоҳоте, ки ба забони маъмул мансубанд. Луғоти махсус қобилияти корбурдро дар забони маъмул соҳиб буда, бархе аз вижагиҳои худро аз даст медиҳанд, ба монанди: *metal* – металл, *atom* – атом, *gas* – газ, *plastic* – пластмасса. Дараҷаи корбурди ин анвои истилоҳот чунон густариш ёфтааст, ки онҳо ҳатто ҳамчун истилоҳҳои воқеӣ эътироф карда намешаванд. Ба ин гурӯҳ истилоҳоти зерин мансубанд: *water* – об, *weight* – вазн, *humidity* – намӣ, *tap*, *needle* – сӯзан тевана, *solution* – маҳлул, *soap* – собун, *bath* – ҳаммом, *tank* – бак, чалак, *pressure* – фишор, фишордиҳӣ, *volume* – ҳаҷм, андоза, *heat* – гармӣ, ҳарорат.

1.4. Сарчашмаҳои ташаккул ва тақомули истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Нақши луғатномаҳо вожаномаҳо, фарҳангҳои бисёрзабонаву тафсири, асарҳои таърихиву ҷуғрофӣ дар муаррифӣ намудани луғоту истилоҳоти бофандагӣ бағоят калон аст.

Луғоту фарҳангҳои муосир ва асарҳои таърихӣ дар ташаккул ва тақомули истилоҳоти бофандагӣ мавқеи назаррас доранд, ба монанди: «Шахрошӯб»-и С. Насафӣ, «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», «Фарҳанги Доро (луғатномаи барчидаи тафсири ва решашинохтӣ)», «Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав»-и Б. Ғафуров ва ғ.

1.5. Таснифоти мавзуии вожаву истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Ҳамаи он луғоту истилоҳоте, ки дар раванди таҳқиқ гирдовардӣ шуданд, аз лиҳози мансубияти мавзӯӣ ба таври зайл дастабандӣ шуданд:

вожаву истилоҳоти мансуби фаъолияти шахс дар соҳаи бофандагӣ – terms related to person's activity in the textile industry: *ҳунарманд* – *artisan*; *ресмонрес*, *чархрес* – *spinner*; *бофанда* – *weaver*; *пахтакорӣ* – *cotton product*; *косибӣ* –

craftsmanship, пиллапарварӣ – silkworm breeding; шоҳибофӣ – silk-weaving; нашмресӣ – wool-spinning; абрешмресӣ – silk-spinning, ресиш, ресидан – spinning; нашминабофӣ – wool-weaving; касби бофандагӣ – weaving);

истилоҳоти марбути номгӯи ашӯҳо, асбобу таҷҳизот ва дастгоҳи бофандагӣ, ки ба воситаи онҳо маҳсулоти бофандагӣ истехсол мешаванд - terms related to the list of items, tools and textile equipment, by means of which textile products are produced: *сӯзан, тевана, пуд, луна, моку, парра, таҷҳизоти бофандагӣ, сӯзани турбофӣ, сикҳои бофандагӣ, мошини дастгоҳи бофандагии намуди «Silver Reed SK 840ISRP 60N; needle, reel, spool, skein, reed, tow, woof, mill, comb, shuttle,; knitting equipment, crochet hook, knitting needles*

истилоҳоти марбути номгӯи матоъҳо – terms related to the names of fabrics: *атлас (матӯи абрешмӣ) – sateen, катон – katon, нашм – wool, абрешм – silk, патдор, нашмдор – terry, велюр (навъи аълои бахмал) – velour, нелон – nylon, нахӣ –lite fabric, пилтабахмал – corduroar;*

вожаву истилоҳоти мансуби нах ва ришта – words and terms related to fiber and thread: *нах, лавсан, лифи синтетикӣ, нейлон, полиамид, нахи табиӣ, нахи химявӣ, нахи пахта, нахи катонӣ, нахи нашмӣ, нахи абрешмӣ, нахи сунъӣ, нахи шоҳиш сунъӣ, нахи атсетатӣ; fibre, nylon natural fibre, chemical fibre, cotton fibre, linen, woollen fibre, silk fibre, artificial fibre, viscouse fibre, accitate fibre);*

вожаву истилоҳоти мансуби фабрикаву корхонаи истехсолкунандаи маснуоти бофандагӣ – words and terms related to factories and enterprises producing textile products: *фабрикаи бофандагӣ, фабрикаи бофандагию ресандагӣ, фабрикаи абрешмресӣ, фабрикаи ҷуроббофӣ, фабрикаи нашмресӣ; weaving factory/ weaving mill, silk-weaving mill, silk mill, stocking factory/ stockingmill, woollen spinning mill);*

вожаву истилоҳоти мансуби раванди истехсолот дар соҳаи бофандагӣ – words and terms related to the production process in the textile industry: *наддофӣ, таниш, пайвасткунӣ, пешдарпечшавӣ, шустушукунӣ, кандакоркунӣ, тозакунӣ, рангкунӣ, рангомлӣ, хушккунӣ; combing, worping, interlocking, interlacing, pinking, washing, cleaning, colouring, drying.*

Боби дуюм «**Хусусиятҳои луғавию маъноии истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» ном дошта, аз панҷ фасл иборат аст.

2.1. Падидаи сермаъноӣ дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Дар таркиби луғавии ҳар як забон қабатҳои луғавие мавҷуданд, ки бо баъзе хусусиятҳои алоҳида аз якдигар тафовут доранд. Дар низому истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мо бо воҳидҳои луғавие рӯ ба рӯ шудем, ки дар онҳо аломати сермаъноӣ дида мешавад: ба монанди: *абрешм/абрешум; бофандагӣ (weaving); матоъ (cloth, fabric, material); абрбанд; fabric, yarn (ришта, нах) spinner (ресанда), bobbin (галтак) ва ғ.*

3.2. Падидаи омонимия дар низоми истилоҳоти бофандагӣ. Дар раванди таҳқиқ мо бо он истилоҳоти бофандагӣ рӯ ба рӯ шудем, ки дар забонҳои муқоисашаванда ба худ хосияти омонимӣ гирифтаанд, ба монанди: **абр I:** бухори об, ки аз замин бо таъсири ҳарорат ба ҳаво пароканда шуда, аз он барфу борон ҳосил мешавад. **Абр II:** алочае, ки нақшҳои монанди абри баҳор парча-парча аст. **Абр III:** *кит. теғ*» [ФТЗТ, Ҷ.1., 2008: 31]; **Ғоз I:** *ниг. қоз: ғози ёбой,*

ғози хонагӣ; ғоз барин гардан дароз кардан а) гарданро ниҳоят дароз кардан; б) *мач.* сахт ба худ болидан. **ҒОЗ II:** нахи борики баъзе растаниҳо, ки аз он ресмон мересанд ва чизҳои дигар низ мебофанд; **СУФ I:** порчаи нахии сафед барои либосвории так *ва з.*; **СУФ II:** дуохонии азоимхонон [ҒТЗТ, Ҷ.2, 2008: 276]; **Comber I:** a long curling sea wave (мавчи баҳри чингилаи дароз); 2) a person or machine that prepares cotton or wool for manufacture by separating and straightening the fibres (шахс ё мошине, ки пахта ё пашмо бо роҳи ҷудо ва рост кардани нахҳо барои истеҳсол омода мекунад). **Comber II:** a small fish that gapes when dead, occurring in shallow waters from the western English Channel to the Mediterranean (моҳии хурде, ки хангоми мурдан даҳонаш кушода мешавад ва дар обҳои на онқадар аз канали ғарбии Ла-Манш то баҳри Миёназамин мавҷуд аст). **Sewer I** (лӯлаи обгузар): an underground conduit for carrying off drainage water and waste matter (лӯлаи зеризаминӣ, ки барои кашидани оби захбур ва партовҳо истифода мешавад). **Sewer II** (дӯзанда, дарзӣ): a person that sews (шахсе, ки медӯзад).

3.3. Падидаи муродифот дар низоми истилоҳоти бофандагӣ. Муродифот низ мисли дигар қабатҳои луғавӣ дар низоми истилоҳоти бофандагӣ мавқеи намоён дорад. Дар муқоиса бо забони тоҷикӣ, дар забони англисӣ муродифоте мавҷуданд, ки ҳам дар шакли пурра ва ҳам дар шакли нопурра истеъмол мегарданд: *staple fiber - staple-fiber (тори штапел); staple fiber yarn (нахи, ресмони штапел); (тори штапел; staple-fiber aftertreatment machine – мошину коркарди тори/нахи штапел; staple-fiber cutting machine – мошину бурандаи тори/нахи штапель; бандинабуранда.* Дар низоми истилоҳоти бофандагии забони англисӣ истилоҳ-муродифҳое мавҷуданд, ки тафовути савтӣ хуруфӣ дошта, аз лиҳози маънӣ якранган. Ин тафовут бештар дар таркиби истилоҳоте дида мешавад, ки яке ба гунаи забони англисии Британияи Кабир ва дигаре ба гунаи забони англисии Иёлооти Муттаҳидаи Амрико мансубанд, ба монанди: *woollen* (гунаи забони англисии Британияи Кабир) – *woolen* (гунаи забони англисии Иёлооти Муттаҳидаи Амрико) (пашмӣ): *woolen/ woollen fabric – woolen/ woollen cloth (мамои пашмин); woolen/ woollen yarn (ресмони/риштаи /нахи пашмин); fibre* (гунаи забони англисии Британияи Кабир) – *fiber* (гунаи забони англисии Иёлооти Муттаҳидаи Амрико) (нах): *coarse fibre/ fiber (нахи дурушт); synthetic fibre/ fiber (нахи синтетикӣ), wool fibre/ fiber (нахи пашмин).* Гузашта аз ин, дар низоми истилоҳоти бофандагии забони англисӣ як миқдори муайян муродиф-истилоҳоте мавҷуданд, ки ҳам дар шакли ихтисора ва ҳам дар шакли ғайриихтисора ё пурра истеъмол мешаванд, ба монанди: *WP – weatherproof (ҳавоногузар): weatherproof paint - WP paint (ранги намерафтагӣ/бадошт); weatherproof board – WP board (картони ба обу ҳаво тобовар); WC – waterproof cloth (мамои обногузар); WA – waterproof apparel (либоси обногузар); WF – waterproof fabric (мамои обногир); WM – waterproof material (мамои обногузар/обногир).*

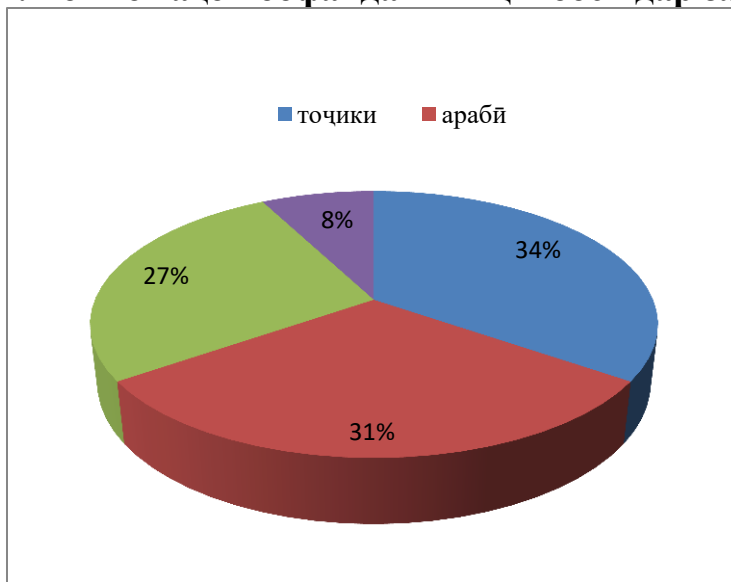
2.4. Падидаи антонимия дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. Мутазодҳо низ дар баробари дигар қабатҳои луғавӣ, мисли полисемияву омонимия ва синонимия дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ зухур кардааст. Аз ин лиҳоз, он

антонимҳое, ки дар раванди таҳқиқ чамъ оварда шуданд, ба тариқи зайл дастабандӣ намудем: 1) истилоҳ-антонимҳое, ки хусусиёти аломат ва ё сифати ин ё он анвои матоъро дар соҳаи бофандагӣ ифода мекунанд: *матои обгузар, обгузаронанда (water-permeable/pervious fabric) - матои обногузар (waterproof/watertight/ impermeable fabric), ҳалқабанди рост (right loop) - ҳалқабанди чап (left loop)*; 2) истилоҳоте, ки мафҳумҳои гуногунро дар соҳаи бофандагӣ ифода мекунанд: *наварди дароянда (entrance roller) - навради бароянда (outlet roller); дандонаи тез (a sharp/ pointed cog) - дандонаи кунд (a blunt cog)*.

3.5. Нақши истилоҳоти бофандагии иқтибосӣ дар рушди таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва англисӣ. Иқтибосшавӣ дар радифи калимасозӣ яке аз роҳҳои ғайрӣ гардидани таркиби луғавии ҳар як забон маҳсуб ёфта, вижагиҳои хоси худро дорад. Иқтибосшавии вожаву истилоҳот метавонад бо ду роҳ сурат гирад, якум, иқтибосшавии бевосита, яъне воридшавии воҳидҳои забон дар натиҷаи иртиботи байни забони халқҳое, ки ҳамҷавори якдигаранд ва дуюм, иқтибосшавии бавосита ё ғайримустақим, яъне вожагони бегонае, ки тавассути забони миёнарав ба таркиби луғавӣ ворид мешаванд.

Ҳамин тавр, он вомвожаҳои бофандагӣ, ки аз кадом забон ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид шудаанд, ба таври зайл дастабандӣ намудем: **вомвожаҳои арабӣ:** *матӯ алвон, малбас (пӯшок, либос), махма; меҳвар, наддо); таноб;* **вомвожаҳои русӣ:** *втулка, кривошип, шатун, пружина, винт, вилка, шайба, гайка, шуруп, корпус, шарнир, педал;* **вомвожаҳои ҳиндӣ:** *карбос;* **вомвожаҳои туркӣ:** *йиртиш, йӯрма, қурук, қолин.*

Чадвали № 1. Вомвожаҳои бофандагии иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ

Дар таркиби луғавии забони англисӣ низ вожаву истилоҳоти зиёде мавҷуданд, ки аз дигар забонҳо ворид шудаанд, ба монанди: **вомвожаҳои франсавӣ.** Дар таркиби луғавии забони англисӣ як миқдор истилоҳоти бофандагӣ мавҷуданд, ки аз забон франсавӣ ворид гардида, номҳои мавзӯҳои чуғрофиро ифода мекунад: *barege* (матӯи сабуки тунуки шохӣ, ки аз пашми тайёр карда мешавад, аз номи деҳаи Barèges (Баречес), ки дар қисмати ҷанубу ғарбии кишвари Франция ҷойгир аст, гирифта шудааст); *valence* (матӯи тунуки

махсуси турии бофташуда, ки аз номи шаҳри *Valence (Веленс)*, ки дар чанубу шарқи Франция воқеъ аст, гирифта шудааст); *vischy* (матоъи пахтагини дурранга буда, дар шаҳри *Vischy* (Вишии)-и Франция тайёр карда мешуд ва он барои чилди болиш ва ҷойпӯши деҳқонон ва либоси мардуми деҳот истифода мегардид); **вомвожаҳои олмонӣ** (*rope*); **вомвожаҳои италявӣ**. Дар таркиби луғавии забони англисӣ як миқдори муайяни вомвожаҳои ифодакунандаи номи шаҳру деҳоте, ки дар он ҷо матоъ истеҳсол карда мешавад ва матоъ номи шаҳро ба худ мегирад, мавҷуданд, ба монанди: *bolobno* (матои боронибоби капрони рӯйпӯши якрӯяи обнагузар дошта, аз номи шаҳри Болония, ки дар шимоли Италия ҷойгир буда, гирифта шудааст); **вомвожаҳои ҳиндӣ**: Дар таркиби луғавии забони англисӣ миқдори зиёди истилоҳоти бофандагӣ мавҷуданд, ки аз забони ҳиндӣ ворид шудаанд. Агар, аз як тараф, ин истилоҳот дар низоми истилоҳоти бофандагӣ бо маънои истилоҳии худ истеъмол шаванд, аз тарафи дигар, истилоҳоти мазкур ин ё он мавзеи ҷуғрофие, ки дар он анвои мухталифи матоъ истеҳсол мегардад, ифода мекунад, ба монанди: *madapollan* (матоъи пахтагини бофти карбосӣ буда, ба зергурӯҳи митқолии либосҳо мансуб аст, анвои митқолии сифаташ баланд буда, аз номи шаҳри Мадҳавалапан, ки дар кишвари Ҳиндустон воқеъ аст, ба вучуд омадааст), *madrass* (матоъи пахтагини куртагӣ буда, расмҳои катакнокӣ рангин дорад, ки ба рангҳои табиӣ Ҳинду хос аст ва ин истилоҳ аз номи шаҳри Мадрас, ки дар кишвари Ҳиндустон ҷойгир аст, ба вучуд омадааст), *kashmir* (матоъи сабуки тозаи пашмӣ ва ё нимпашм буда, нахуст аз кишари Ҳиндустон ба дигар кишварҳо оварда мешуд, яъне макони истеҳсоли ин матоъ вилояти таърихии Кашмир ба шумор меравад); **вомвожаҳои чинӣ**. Дар таркиби луғавии забони англисӣ миқдори маҳдуди истилоҳоти бофандагӣ иқтибосии чиние мавҷуданд, ки номи ин ё он анвои матоъро ифода карда, асли баромадашон ба номи шаҳре, ки дар он матоъи бофандагӣ истеҳсол мешавад, алоқаманд аст, ба монанди: *sateen* (матоъи дурушти пахтагӣ ё абрешимӣ, ки рӯйи ҷилдор дорад. Номи матоъи мазкур аз шаҳри Сатин, ки дар кишвари Чин ҷойгир аст, гирифта шудааст); *nankeen* (матоъи пахтагини бадосту тобовар буда, одатан рангаш зард аст. Матоъи мазкур, асосан, барои маснуоти муина ва кулоҳҳо истифода мешавад. Истилоҳи *nankeen* аз номи шаҳри Нанкин, ки дар шарқи Чин ҷойгир аст, гирифта шуда, дар миёнаи асри XVIII аз забони чинӣ ба забони англисӣ ворид гардидааст); **вомвожаҳои узбекӣ**. Дар таркиби луғавии забони англисӣ миқдори маҳдуди истилоҳоте мавҷуданд, ки номи ин ё он матоъро ифода намуда, бо номи ҳайвоне, ки аз пашми он матоъ истеҳсол карда мешавад, алоқамандӣ доранд. Яке аз ин истилоҳҳо воҳиди луғавии *karakul* буда, ҳамчун исми моддӣ маънои «a sheep of an Asian breed with a dark curled fleece when young (Гӯсфанди зоти Осиёӣ, ки дар ҷавониаш пашми тираи чангалӣ дорад) ва дуом, ҳамчун исми маънӣ маънои «матоъ ё мӯйинае, ки аз пашми Карокул истеҳсол шудааст ва ё ба он шабоҳат дорад»-ро ифода мекунад.

Боби сеюми диссертатсия «**Таҳлили сохтори истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» ном дошта, аз ду фасл иборат аст.

2.1. Ташаккули истилоҳоти бофандагӣ бар пояи роҳи усулҳои калимасозӣ. Дар таркиби луғавии ҳар ду забон миқдори сершумори

истилоҳоти бофандагӣ мавҷуданд, ки бидуни қолабҳои калимасозиву истилоҳсозӣ сохта мешавад. Ба ин гурӯҳи исмҳо дар ҳар ду забон, пеш аз ҳама, исмҳои сода мансубанд, зеро онҳо танҳо аз як решаву асос иборат буда, бе ҳамроҳ гардидани унсурҳои калимасоз дар низоми истилоҳоти соҳаи бофандагӣ истеъмоли мегарданд, ба монанди: *адрас, ришта, атлас, бахмал, без, гоз, нах, бофт, доқа, лас, латта, карбос, остар, суф, чит; fabric, top, wool, calico, chintz.*

Аз ин рӯ, истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бар мабной усулҳои зерини калимасозиву истилоҳсозӣ таҳлилу баррасӣ гардиданд: 1) калимасозии морфологӣ ё сарфӣ; 2) калимасозии синтаксисиву морфологӣ; 3) калимасозии синтаксисӣ; 4) ихтисора.

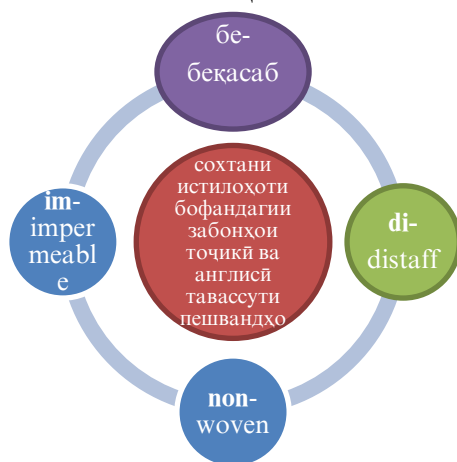
2.1.1. Созмони истилоҳоти сохта бар пояи калимасозии сарфӣ.

Истилоҳсозӣ ба воситаи вандҳо, яъне пешванду пасвандҳо яке аз усулҳои сермаҳсули калимасозӣ дар забонҳои муқоисашаванда ба шумор рафта, ҳамаи ҳиссаҳои нутқи мустақил чунин қобилиятро соҳибанд. Истилоҳоти сохтаи ҳар ду забон ҳам, ба воситаи пешванд ва пасванд сохта мешаванд.

Нақши пешвандҳо дар ташаккули истилоҳоти сохтаи бофандагии забонҳои муқоисашаванда калон аст, ба монанди: **be-** (*беқасаб*); **di-** (*distaff* (ҷархи ресмонрезӣ)), **non-** (*non+woven = nonwoven* (*бетору пуд, нобофта*) < *nonwoven fabric* (*матои бетору пуд*); *nonwoven belt* (*масмаи нобофта*); *nonwoven web* (*катони пахтагин, катони лифдор, тордор, нахдор*)), **im-** (*im-permeable = impermeable* (*ҳавоногузар, обногузар, дурушти (-и арғамчин, матоъ)*) < *impermeable cover* (*рӯйпӯши ҳавоногузар*); *impermeable finish* (*ҷилди/рӯйпӯши ҳавоногузар*).

Дар зер сохтани истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тавассути пешвандҳо дар шакли диаграмма пешниҳод мешавад.

Диаграммаи № 2 Сохтани истилоҳот ба воситаи пешвандҳо.

Дар сохтани истилоҳоти бофандагии забонҳои таҳқиқшаванда нақши пасвандҳо бағоят калон буда, аз сермаҳсултарини онҳо дар зер ёдовар мешавем: **-гин** (*пахтагин: матоъҳои пахтагин, газворҳои пахтагин*), **-анда** (*боф+анда= бофанда; дӯз+анда= дӯзанда, рес+анда=ресанда*), **-ӣ** (*наддоф+ӣ = наддофӣ, читгар+ӣ = читгарӣ, дӯконбоф+ӣ = дӯконбофӣ, гилембоф+ӣ, гилембоф+ӣ = гилембофӣ, қолинбоф+ӣ = қолинбофӣ, абрешимӣ <газворҳои абрешимӣ, шоҳӣ, сӯзанӣ, қаламӣ*), **-вор** (*либосвор*), **-ворӣ** (*абрешимворӣ, йиртишворӣ*), **-гар**. (*чит+гар= читгар, рехта+гар = рехтагар, шуста+гар = шустагар*), **-гоҳ**

(дастгоҳ), **-ак** (галтак, чангак, нӯмолак, сӯзанак, гӯшак, забонак), **-иш** (ресииш, бофиш), **-а** (бофта, абра), **-ча** (ало+ча= алоча, бўғча), **-гӣ** (бофандагӣ, дӯзандагӣ, ресанда+гӣ =ресандагӣ); **-er** (weaver, spinner), **-ing** (brading (бофиш, печииш), spinning (ресииш), weaving (бофиш), warping (печонииш), dyeing (хушкунӣ, рануборкунӣ), imbroadering (кашидадӯзӣ, гӯлдӯзӣ), embellishing (ороиш)), **-or** (separate+or = separator (ҷудокунанда) < separator unit (дастгоҳи ҷудокунанда (-и нах, матоъ); separator roll – гилдриракчаи ҷудокунанда), **-le** (spindle, shuttle, shuttle action (амали дар моку фаъолият кардан); shuttle body (баданаи моку); shuttle box (қутии моку)). Дар забони англисӣ истилоҳоти бофандагӣ ба воситаи пасвандҳои зерин сохта мешаванд, ба монанди:

Ҷадвали №3 Ташаккули истилоҳоти бофандагии забони тоҷикӣ тавассути пасвандҳо

Дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ вожа-истилоҳоте мавҷуданд, ки ба воситаи ду унсӯри калимасоз, яъне пасванду пешванд сохта шудаанд, ба монанди: *inter+face+ing = interfacing* (равғанбанд (прокладочный материал) < *interfacing of the loom* (равғанбанди дастгоҳи бофандагӣ): *Today the spinner couldn't work as an interfacing of her loom was spoiled* (Имрӯз ресандазан кор карда натавоност, зеро равғанбандӣ (лояи муҳофизи) дастгоҳи ӯ аз кор баромада буд)). *inter+lock+ing = interlocking*; *inter+lace+ing = interlacing*; *anti+ballon+ing = antiballooning* (халтаи газногузари азростати маҳдудкунанда < *ring antiballooning* – маҳдудкуннадаи баллони доирашакл).

2.1.2. Ташаккули истилоҳоти бофандагӣ тавассути усули калимсозии наҳвию сарфӣ. Усули калимсозии наҳвию сарфӣ яке аз сермаҳсултарин роҳу усулҳои калимасозиву истилоҳсозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳисоб меравад. Вожаву истилоҳоти мураккаби соҳаи бофандагӣ чунин гурӯҳбандӣ шудаанд: истилоҳоти мураккаби пайваст; истилоҳоти мураккаби тобё; истилоҳоти мураккаби омехта.

Истилоҳоти мураккаби пайваст. Ин усули истилоҳсозӣ, асосан, ҳоси исм, сифат ва зарф буда, дар сохтани он инчунин дигар ҳиссаҳои нутқ иштирок мекунанд. Бо ёрии миёнвандҳо сохта шудани истилоҳоти мураккаби пайваст дар забони тоҷикӣ мавқеи назаррас дорад, яъне ба воситаи миёнвандҳо ҳиссаҳои гуногуни нутқ ба ҳам пайваст мешаванд ва аксари истилоҳоти

мураккаби пайваст решаҳои гуногун доранд: $абр + а + астар = абрастар$; $даст + и + боф = дастибоф$.

Истилоҳоти мураккаби тобеъ. Ин анвои истилоҳот, аслан, аз ду реша иборатанд. Онҳоро аз лиҳози алоқаи ҷузъҳояшон метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: 1. Истилоҳоте, ки ҷузъи якумашон асосӣ буда, ҷузъи дуюм ба он тобеъ аст. 2. Истилоҳоте, ки ҷузъи якумашон тобеъ буда, ҷузъи дуюмашон асосӣ аст. Дар низоми истилоҳоти соҳаи бофандагӣ, вожаҳои мураккабе мавҷуданд, ки аз исму асоси замони ҳозираи феъл таркиб ёфтаанд, асоси феъл калимаи асосӣ буда, исм атрибути (ҷузъи эзоҳдиҳандаи) он мебошад ва дар байни ҷузъҳо муносибати объектӣ дида мешавад. Асосҳои феъли замони ҳозира чун сифати феълии кӯтоҳшуда ба назар мерасад. Илова бар ин, исмҳои, ки аз асоси замони ҳозираи феъл ва исм таркиб меёбанд, шахсро аз рӯи ихтисос, касбу кор ва машғулият ифода менамоянд. Ба қадом ихтисос ва касбу кор машғул будани шахсро ҷузъи номии калимаи мураккаб далолат мекунад: *қолинбоф* (бофандаи қолин), *намадбоф* (бофандаи намад), *бандбоф* (бофандаи банд), *гилембоф* (бофандаи гилем), *алочабоф* (бофандаи алоча), *ямоқдӯз* (дӯзандаи ямоқ), *адрасбоф* (бофандаи адрас).

Дар баробари ин, дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ исмҳои мураккаби тобеи серҷузъае мавҷуданд, ки аз нигоҳи сохтор онҳоро метавон ба ду гурӯҳ дастабандӣ намуд: 1) исмҳои мураккаби серҷузъае, ки ҷузъи якумашон мураккаб аст; 2) исмҳои мураккаби серҷузъае, ки ҷузъи дуюмашон мураккаб аст. Исмҳои мураккаби серҷузъаи гурӯҳи якум истилоҳоте мебошанд, ки нахуст ҷузъи якуми онҳо ҳамчун калимаи мураккаб ташкил ёфта ба таври ҷудогона истеъмоли мешавад ва баъд ба он ҷузъи дуюм пайваст гардида, исми мураккаби серҷузъа ба вучуд меояд: *яктаҳ+курта = яктаҳкурта*. Гурӯҳи дигари исмҳои серҷузъаро вожагонегар ташкил мекунад, ки ҷузъи дуюмашон мураккаб буда, пасон ба он ҷузъи якум пайваст шудааст: *даст+румол = даструмол*.

Истилоҳоти мураккаби омехта. Ин анвои истилоҳоти мураккаб аз ду ва ё зиёда асос ё реша ва унсурҳои калимасоз таркиб ёфтаанд: $алоча + боф + и = алочабофӣ$. Дар низоми истилоҳоти бофандагӣ исмҳои мураккаби омехтае мавҷуданд, ки ҷузъу қисмҳои мухталифи дастгоҳи бофандагиро ифода намуда, дар раванди истеҳсоли маснуоти насочиву бофандагӣ ин ё он вазифаи мушаххасро иҷро мекунад. Ин анвои истилоҳот аз исмҳои мухталифу асоси замони ҳозираи феълҳои *кардану доштан* ва пасванди *-анда* сохта мешаванд: $танзим + кун + анда = танзимкунанда$, $калоба + кун + анда = калобакунанда$, $маҳдуд + кун + анда = маҳдудкунанда$, $ҳаракат + кун + анда = ҳаракаткунанда$, $найча + дор + анда = найчадоранда$, $моку + дор + анда = мокудоранда$.

Гузашта аз ин, истилоҳоти мураккаби омехтае мавҷуданд, ки яке аз ҷузъашон калимаи иқтибосӣ ва дигар ҷузъашон вожаи аслии тоҷикӣ ба шумор меравад: *қуроқдӯзӣ*. Решаи якуми истилоҳи *қуроқдӯзӣ* вожаи *қуроқ* аз забони туркӣ иқтибос шудааст. $Карбос + боф + и = карбосбофӣ$. Ҷузъи якуми истилоҳи *карбосбофӣ*, яъне вожаи *карбос* аз забони ҳинди иқтибос шуда, ҷузъи дуюмашро феъли «бофтан» ташкил медиҳад.

Бо вучуди ин, дар забони тоҷикӣ исмҳои мураккаби омехтае мавҷуданд, аз исм, замони ҳозираи феъл ва пасван *-ак* сохта шудаанд: *чарх+рес+ак = чархресак, риштакашак*.

Гурӯҳи дигари исмҳои мураккаби омехтаи серчӯзъаро воҳидҳои луғавие ташкил мекунанд, ки ҷузъи дуҷумлаи мураккаб буда, пасон, ба он ҷузъи якум пайваст шудааст: *матӯ + теладих+анда = матӯтеладиханда: пластинаи болопӯши асбоби матӯтеладиханда; пат + тозақун+анда = паттозақунанда: ҷуткаи паттозақунанда, ришта + тарангкун + анда = риштатарангкунанда: гӯшаи риштатарангкунанда; пружинаи риштатарангкунанда, сӯзан + равонкун + анда = сӯзанравонкунанда, матӯ + поракун + ӣ = матӯпоракунӣ = мизи матӯпоракунӣ*.

Дар баробари ин, дар низоми истилоҳоти бофандагӣ исмҳои мураккаби омехтае мавҷуданд, ки тавассути пешванду пасванд сохта шуда, як қисму ҷузъи мошинҳои бофандагӣ ва фаъолияти онҳоро иҷро мекунад ва аломати истилоҳии ин истилоҳҳо дар таркиби истилоҳ-ибораҳо зоҳир мегардад, ба монанди: *ба+ҳаракат + дарор + анда = баҳаракатдароранда: баҳаракатдарорандаи корд; баҳаракатдарорандаи баландӣ*

Яке аз вижагиҳои фарқкунандаи истилоҳоти мураккаби бофандагии забонҳои муқоисашванда он аст, ки бархе аз воҳидҳои луғавӣ дар забони англисӣ аз лиҳози сохтори сарфӣ исми мураккаб буда, муодили онҳо дар забони тоҷикӣ ҳамчун исми таркибӣ ё истилоҳ-ибора истеъмол мешаванд, ба монанди: *bookbinding – матои пайиамкашидашуда; multiphase – дастгоҳи бисерсамта; shrinkage – нишастан < shrinkage of fabric – нишастани матӯ); yardgood – матои (газвори) канабӣ (пахтагӣ) < yardgood fabric матои пахтагии трикотажӣ; openwork – матои турӣ < openwork fabric – матои турии трикотажӣ; interlock – матои дуқабата*.

2.1.3. Ташаккули истилоҳоти бофандагӣ тавассути усули калимсозии сарфию нахвӣ. Дар ҳар ду забон ҳам, падидаи ба дигар ҳиссаи нутқ гузаштани истилоҳот бештар дар доираи исму сифат, феълу сифати феълӣ ва зарф сурат мегирад. Дар раванди таърихӣ баъзе истилоҳҳо пурра ба ҳиссаи нутқи дигар гузаштаанд, ба монанди: *бофанда, ресанда*. Ин ду истилоҳ аз сифати феъли ба исм гузаштаанд.

Бояд тазаққур дод, ки усули сарфию нахвӣ дар забони тоҷикӣ он қадар маъмул набуда, дар забони англисӣ хеле сермаҳсул аст. Ҳамин тавр, он истилоҳоти бофандагӣ, ки дар раванди пажӯҳиш чамбоварӣ гардиданд, дар доираи усули сарфию нахвӣ чунин дастабандӣ намудем: **исм:** *reel – калоба, найча; knit – бофт; produce – маҳсулот; weave – тарзи ба ҳамдигар печидани тору пуди матӯ; феъл:* *to reel – печондан < Reel out more line, the fish is getting away and may break it! – Ресмони шастро зиёдтар печон, то ки моҳӣ аз он раҳои ёфта онро надаронад!); to knit – бофтан; to produce – истеҳсол кардан; to weave – бофтан*.

Дар баробари ин, дар низоми истилоҳоти бофандагӣ як микдор истилоҳоте мавҷуданд, аввал исм буда, пасон, сифат шудаанд: а) ҳамчун исм: *soft as silk – ҳамчун шоҳӣ нарм/мулоим; fine silk – шоҳии маҳин; raw silk – абрешими хом; acetate silk – шоҳии амсетат; artificial / fibre / synthetic silk – шоҳии заъиритабӣ;*

China silk – крендешин (анвои матои нафиси абрешимӣ); *transparent silk* – шоҳии ҳарир; *chatoyant / shot silk* – шоҳии ҷилодор/мавҷдор, *шанжан plain silk* – шоҳии якранга/бенақшу нигор; б) ҳамчун сифат: *silk thread* – риштаи абрешимӣ; *silk filament* – гози абрешим; *silk sewing* – нахи/ресмони абрешимӣ; *silk tiers* – тасмаҳои абрешимӣ; *silk stockings* – ҷуроби абреимӣ; *silk cloth* – матоҳои абрешимӣ, *silk dresses* – куртаи абрешимӣ.

2.1.4. Ташаккули истилоҳоти бофандагӣ бар пояи усули нахвӣ. Дар қолаби ибора сохта шудани истилоҳ ин падидаи нав набуда, бештари истилоҳоти бофандагӣ маҳз дар асоси ин усул сохта мешаванд. Ҷузъҳои истилоҳ-ибораҳо ба якдигар тавассути алоқаҳои мухталифи нахвӣ пайваст гардида, дар забони тоҷикӣ аз ҳама сермаҳсултарин алоқаи нахвӣ – ин алоқаи изофӣ буда, ҷузъи асосӣ ба ҷузъи тобеъ ба воситаи бандаки изофии «и» алоқаманд мешаванд ва бештари ҷузъҳои ибораистилоҳоти соҳаи бофандагӣ маҳз тавассути мазкур пайваст гардида, дар низоми истилоҳоти бофандагӣ ҳамчун истилоҳ-ибораҳои исмии изофӣ маъмуланд.

Ҳамин тавр, он ибораистилоҳоти бофандагӣ, ки гирдоварӣ шуданд, аз рӯи қолабҳои зерин дастабандӣ гардидаанд.

Ибораистилоҳоти забони тоҷикӣ. Дар забони тоҷикӣ вожагони таркибӣ ё истилоҳибораҳои соҳаи бофандагӣ дар асоси қолабҳои зерин сохта мешаванд:

N+Adj. Ибораистилоҳоте, ки дар асоси қолаби мазкур сохта мешаванд, аз ду ҷузъ иборат буда, ҷузъи асосӣ исм ва ҷузъи тобеъ сифат буда, ҷузъҳо тавассути бандаки изофии «и» ба ҳамдигар пайваст мешавад: *атласи абрешимӣ; матоҳои шоҳӣ; матоҳои абра/авра; кӯкдӯзии шикаста.*

N+N. Ибораистилоҳоте, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд, дучузъа буда, ҳарду ҷузъҳои исм мебошад. Ҷузъҳо ба воситаи алоқаи изофӣ ба ҳам пайваст мешаванд. Илова бар ин ҷузъи дуюми ин анвои ибораистилоҳот ба макони истехсоли ин ё он мато маънуб аст: *атласи Хуҷанд; ҷиҳози бофандагӣ.*

N + Adj+ Adj. Истилоҳ-ибораҳои, ки тавассути қолаби мазкур сохта мешаванд, аз се ҷузъ иборат буда, ҷузъҳои сеюму дуюм ҳамчун ҷузъи тобеъ ба ҷузъи якум, яъне ба ҷузъи асосӣ ба воситаи алоқаи изофӣ пайваст мешавад: *матоҳои ҳамвори ҷилодор.*

N+ N + Adje. Ибораистилоҳоте, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта мешаванд, аз сеҷузъ – исм, исм ва сифат иборат буда, ҷузъҳои дуюму сеюм ба ҷузъи якум ба воситаи алоқаи изофии пайваст мешаванд: *тори беқасаби раҳдор.*

N+Adj+N+Adj. Ибораистилоҳоте, ки тавассути ин қолаб сохта шудаанд, аз чаҳор ҷузъ иборат буда, ҳам ду ҷузъи аввал ва ҳам ду ҷузъи охириро исму сифат ташкил дода, ҷузъҳо ба якдигар тавассути алоқаи изофӣ пайваст мешавад: *матоҳои дастии сифати пахтагин.*

Ибораистилоҳоти забони англисӣ. Ибораистилоҳоти забони англисӣ бар пояи қолабҳои зерин сохта мешаванд:

Adjective+Noun. Ибораистилоҳое, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта мешавад аз ду ҷузъ иборат буда, ҷузъҳо ба якдигар тавассути алоқаи тобеъ, яъне тартиби калима пайваст мегарданд: *spinning wheel* – чархи ресандагӣ; *cotton-spinning factory* – корхонаи пахтаресӣ; *Silk weaving factory* – фабрикаи

шоҳибофӣ, *woolen stockings* – чӯробҳои нашмӣ, *stocking mill* – фабрикаи чуроббофӣ.

Adj+Adj+N. Ибораистилоҳое, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд, аз се чузъ иборат буда, ду чузъи аввал сифат ва чузъи сеюм исм буда, чузъҳо ба якдигар таввсути алоқаи тобеъ пайваст шудаанд: *double knitted factory* – матоҳои катони дутарафаи кулулабофташуда.

Adjective +Noun+Noun. Ибораистилоҳое, ки воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд, аз сечузъ иборат буда, чузъи якум сифат ва чузъҳои дуюму сеюм исм буда, чузъҳо ба воситаи алоқаи тобеъ ба ҳам пайваст шудаанд: *knitted fabric mill* – матоҳои катонбофӣ; *knitted outdoor mill* – корхонаи либосҳои болонӯи истехсолкунанда.

2.1.4. Ташаккули истилоҳоти бофандагӣ дар пояи усули луғавӣ-маъноӣ. Ба ин гурӯҳ истилоҳоте мансубанд, ки дар заминаи кӯчониш ё маҷозшавӣ ба вучуд меоянд, ба монанди: *eyelid* – суроха; *дастак* – таҷҳизот (*асбоб*)- *holder*, *дандона*– *cat*.

Дар низоми истилоҳоти бофандагӣ якчанд усули кӯчиши воҳидҳои луғавӣ мавҷуд аст, ба монанди: кӯчиши ном аз рӯйи шабоҳати шакл ва вазифа (*устувона*, *барабан* (*ашёи цилиндрии чархзананда дар дастгоҳҳои наддофӣ, калобакунӣ, пилтаресӣ*) – *drum, cylinder (rotating cylindrical object in combing, reeling, doubling machines)*; *сӯроҳ* (*сӯроҳ калони даврашакл дар риштадон*) – *eyehole (large round hole in the thread feeder)*, *сӯроҳ* (*сӯроҳи хурд дар маснуоти аз матоъ бофташуда*) - *cat eye / pinhole (a very small hole in hosiery or fabric)*, *диагонал* (*навъи матои гафси рах-рах*) – *diagonal (type of thick striped fabric)*; кӯчиши ном аз рӯйи шабоҳати шакл ва қорбурд: *funnel (a cone-shaped object through which the strand passes)* - *даҳана* (*ашёи конусшакл, ки аз он хомришта/клова мегузарад*); *card (a device in the form of a plate with a row of teeth for combing yarn)* - *шона* (*асбобе дар шакли тахта дорои қатори дандонҳои барои наддофии ришта*); *дандона* (*барҷаста тез дар шона*) - *cog (sharp ledge on the card)*, *сӯзандон/сӯзанмонад* (*дастгоҳе, ки аз узвҳои ҳалқасоз дар мошини бофандагӣ иборат аст*) - *needle-case (device consisting of loop-forming organs in a knitting machine)*; кӯчиши ном аз рӯйи хосият ва сифат: *карбос/катон* (*матои сахт, дурушт ва оддӣ бофташуда*) - *canvas / duck (a firm, heavy, plain-weave fabric)*, *ҳарир* (*матои маҳини ҳарир*) - *veil (fine silk fabric)*; *sailcloth / duck / canvas (coarse linen or hemp fabric, originally used for sails)* - *матои катонӣ, карбос* (*катони дурушт ё матои канабӣ, ки аслан барои бодбон истифода мешавад*); кӯчиши ном аз рӯйи шабоҳати макони ҷойгиршавии асбобу таҷҳизот: *сар*, *нӯғ* (*гиреҳи ҳалқа дар сари таҷҳизот*) - *head / cap* - (*protruding device in a loop catcher*), *охир/интиҳо* (*навъи партовҳои истехсоли нахи нашм*) - *end (type of waste in the production of wool fibers)*; *face* (*the upper side of the fabric produced by a special weave*) - *рӯй, тарафи рост* (*тарафи болоии матоъ, ки бо бофтани махсус истехсол карда мешавад*); *trimming, edging (edge of the fabric)* - *лабаки, фаровези, канори (-и матоъ)*, *tail (back of the needle - дум (қисми охири сӯзан))*.

2.2. Таснифоти истилоҳоти бофандагӣ аз лиҳози мансубияташон ба ҳиссаҳои нутқ. Таркиби луғавии забонро маҷмуи луғоту истилоҳоте ташкил медиҳанд, ки ба ин ё он ҳиссаҳои нутқ мансубанд.

Он луғоту истилоҳоте, ки гирдоварӣ шуданд, ба ҳиссаҳои нутқи зерин мансубанд:

исм: *адрасбоф, алочабоф, калобарес, атласбоф, бофанда, зардӯз, нақшдӯз, гилембоф, қолинбоф; weaver, spinner, knitter, binder, embroiderer, carpet-maker, wool-maker;*

сифат: *чандир < матоъи чандир; stretch < stretch socks, дурушит < абрешими дурушит, тӯрӣ, тӯрдор < пардаҳои тӯрӣ; камволӣ < матоъҳои камволӣ, ресмонҳои камволӣ, фабрикаи камволӣ; патдор, паимдор < матоъи паимдор, ҷойнӯши патдор, шоҳӣ < матоъи шоҳӣ; тӯрӣ < либоси тӯрӣ; dance/cloth / thick < dance/cloth / thick silk; lacy, lacy, pattern; knitted < knitted cloth fabric; silk thread, silk stockings, silk cloth);*

феъл: *бофтан, тортанидан, печонидан, буридан, дӯхтан, рӯкаиш кардан; to weave, to warp, to reel, to cut, to drade, to wear); зарф (моҳирона буридан (-матоъ), тез кор кардан, бодикқат бофтан; to cut masterly to weave carefully to clean fastly (-cloth).*

Ҳамин тавр аз таҳлилу баррасии мансубияти истилоҳоти бофандагӣ ба ин ё он ҳиссаҳои нутқ маълум гардид, ки дар ҳар ду забони муқоисашаванда, исми истилоҳот мавқеъи меҳварӣ дошта ба сифати исмҳои моддӣ ва маънӣ истеъмол мешавад.

ХУЛОСА

Аз натиҷаи таҳлилу баррасии истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Истилоҳоти бофандагӣ дар баробари вожаву луғот як ҷузъи муҳимми таркиби луғавии забони тоҷикӣ маҳсуб ёфта, аз он мафҳумҳое иборат аст, ки ҳунари қадимаи мардуми тоҷику англисро инъикос мекунад.

2. Дар низоми истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ аз унсурҳои иқтибосӣ аз забонҳои бегона, воҳидҳои сермаъноӣ ҳамгунҳо, муродифоту мутазод ва мувозаҳои мухталифи калимаҳо, таъбиру таркибҳои фразеологӣ, унсурҳои бозмонда аз забони адабиёти классикӣ мушоҳида мешавад.

3. Аз лиҳози таркиби сарфӣ, истилоҳоти соҳаи бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба содаву сохта ва мураккабу таркибӣ ё истилоҳ-ибора дастабандӣ гардида, вижагиҳои фарқкунандаи онҳо дар раванди таҳқиқ муайян гардиданд.

4. Пажӯҳиши воҳидҳои истилоҳии бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ на танҳо яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ ба шумор рафта, вожаву истилоҳоти ин соҳаи матолиби зиёди гузаштаи ин ҳунари мардумро фаро мегирад. Илова бар ин, вожаву истилоҳоти соҳаи бофандагии забонҳои муқоисашаванда урфу одат ва анъанаҳои хосси таърихиву суннатӣ мардумро бозгӯ менамояд.

5. Бе пажухиши осори қадимаи тоҷикӣ-форсӣ ва англисӣ таҳқиқу баррасии хусусиятҳои истилоҳнигориву истилоҳгузинии забонҳои ғавқуззикр имконнопазир аст, зеро дар асоси омӯзиши муфассали истилоҳоти соҳаи мазкур метавон маълумоти зарурӣ гирдоварӣ намуд.

6. Дар раванди таҳқиқ маълум гардид, ки нақши усулҳои калимасозиву истилоҳсозӣ дар ташаккули истилоҳоти бофандагӣ ниҳоят калон будааст. Агар дар забони тоҷикӣ бештари истилоҳоти бофандагӣ бар пояи усули сарфӣ сохта шуда бошанд, пас, дар забони англисӣ ин анвои истилоҳот бештар бар пояи усули наҳви бунёд гардидаанд.

7. Дар раванди таҳқиқ маълум гардид, ки дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ бештар вомвожаҳои арабиву русӣ ҷой дошта, дар забони англисӣ вомвожаҳои франсавиву лотинӣ сершуморанд.

8. Агар бештари истилоҳ-ибораҳои дучузъаи забони тоҷикӣ ба воситаи қолаби *Исм+сифат* сохта шаванд, пас, бештари истилоҳ-ибораҳои англисӣ дар асоси қолаби *Сифат+исм* бунёд мегарданд.

9. Дар раванди таҳқиқ маълум гардид, ки дар сохтани бештари истилоҳоти бофандагии забони тоҷикӣ пасванди *-гӣ* сермахсул буда, муодили он дар забони англисӣ пасванди *-er* ба шумор меравад. Пешвандҳо дар ташаккули истилоҳоти бофандагии ҳар ду забон ҳам каммаҳсуланд.

10. Агар дар забони тоҷики бештари вомвожаҳо аз забонҳои лотиниву юнонӣ ва фаронсавиву олмони тавассути забони русӣ ворид гардида бошад, пас дар забони англиси иқтибосшавии вожагон тавассути забонҳои лотиниву фаронсавӣ ба амал меояд.

11. Дар раванди таҳқиқ маълум гардид, ки дар ташаккули истилоҳҳои соҳаи бофандагӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ низ фарқият ҷой дорад. Агар дар забони тоҷикӣ истилоҳоти бофандагӣ дар қолаби истилоҳ-ибораҳо сохта шуда, аз ҷузъҳои ҷудоғона иборат бошанд, пас, дар забони англисӣ ин анвои истилоҳот аксар вақт бо як калима ифода меёбанд.

12. Муайян карда шуд, ки дар низоми истилоҳоти бофандагии ҳар ду забон воҳидҳои луғавие мавҷуданд, ки ба худ хусусияти сермаъноиву ҳамгунӣ ва муродифиву мутаодӣ гирифтаанд.

13. Дар ҳар ду забон ҳам сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти бофандагӣ асарҳои бадеиву таърихи ва вожаномаву фарҳангномаҳо ба шумор рафта, дар онҳо шарҳи дастуриву маъноӣ ва усули корбурди ин анвои истилоҳот бозтоб гардидаанд.

14. Дар раванди таҳқиқ маълум гардид, ки истилоҳоти соҳаи бофандагӣ бо дигар соҳаҳо, аз қабилӣ химияву ботаника ва техникиву масолахшиносӣ иртиботи наздик доранд.

15. Аломату хусусияти истилоҳии воҳидҳои луғавии соҳаи бофандагӣ, пеш аз ҳама, дар таркиби ибораву ҷумла маълум мегардад, зеро бидуни ин хусусият фарқ намудани истилоҳ аз вожаи умумиистеъмолӣ ғайриимкон аст.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ НАТИҶАҲОИ АМАЛИИ ТАҲҚИҚ

Таҳлилу баррасии вожаву истилоҳоти бофандаги бар мабнои осори илмию бадеӣ яке аз мавзӯҳои умдаи замони муосир ба шумор меравад. Маълум аст, ки вожаву истилоҳоти бофандагӣ дар осори илмию бадеии мутафаккирону суҳанварони гузашта мавқеи густурда дорад ва дар ин замина метавон тавсияҳои зеринро ироа намуд:

1. Пажӯҳиши анҷомёфта метавонад дар омӯзиши минбаъдаи истилоҳоти бофандагӣ дар осори олимону забоншиносон ва истилоҳшиносони тоҷику англис саҳмгузор бошад ва онҳо метавонанд аз он истифода баранд.

2. Нуқтаҳои муҳимме, ки натиҷаву хулосаҳои пажӯҳиш дар асоси онҳо пешниҳод гардидаанд, дар таҳлили луғавию маъноӣ, дастурӣ, решашинохтӣ ва сохтории истилоҳоти бофандагӣ ва нақши усулҳои воҷасозиву истилоҳсозии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ метавонад ба таври васеъ истифода гардад.

3. Вожаву истилоҳоти гирдовардашуда метавонад дар таҳқику таълифоти мухталиф, аз қабели дастурҳои таълимӣ, монографияҳои илмӣ ва таҳияи воҷаномаву фарҳангномаҳои истилоҳот ба таври густурда қорбурд гардад.

4. Вожаву истилоҳоти бофандагии таҳқиқшуда қори мутахассисони соҳаро осон мегардонад, зеро дар рисола тамоми истилоҳоти соҳа дар ду забон - тоҷикиву англисӣ оварда шудаанд.

5. Пажӯҳиши густурдаи вожаву истилоҳоти бофандагӣ бар мабнои осори шоирону нависандагон ва фарҳангномаҳо барои аз худ қардани вижагиҳои лингвистии ин анвои истилоҳот мусоидат намояд.

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М.] Ҳасанова С. Р. Хусусиятҳои луғвӣ-грамматикии истилоҳоти соҳаи нассочии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / С. Р. Ҳасанова // Паёми Донишгоҳи Хоруғ. – Хоруғ, 2021. – № 1(17). – С. 203-210.

[2-М.] Ҳасанова С. Р. Тематическая классификация текстильной терминологии таджикского и английского языков / С. Р. Ҳасанова // Ахбори Академияи Миллии Илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4 (269). – С. 209-212

[3-М.] Ҳасанова С. Р. Нақши калимаҳои умумистеъмол дар ташаккули истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / С. Р. Ҳасанова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе, 2023. – №6 (1107). – С. 98-102.

[4-М.] Ҳасанова С. Р., Ҷаматов С. С. Бозтоби луғоту истилоҳоти бофандагӣ дар сарчашмаҳои муосири фарҳангшиносӣ ва таърихӣ / С. Р. Ҳасанова, С. С. Ҷаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе, 2024. – №1 (108). – С. 69-73

[5-М.] Ҳасанова С. Р., Ҷаматов С. Таҳлили сохтори вожаву истилоҳоти бофандагӣ бар пояи роҳу усули калимасозӣ / С. Р. Ҳасанова, С. Ҷаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе, 2024. – №2 (109). – С. 12-21

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуа ва нашрияҳои дигари илмӣ:

[6-М.] Ҳасанова С. Р. Мавқеи калимаҳои иқтибосии марбути баҳши нассочӣ дар таркиби луғавии забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ / С. Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ, адабиётшиносӣ ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олии мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2021. –С. 144-146.

[7-М.] Ҳасанова С. Р. Назаре ба мафҳуми истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар илми забоншиносӣ / С. Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва лингводидактика дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2021. - С. 285-286.

[8-М.] Ҳасанова С. Р. Роль суффиксов в образовании текстильной терминологии таджикского и английского языков / С. Р. Ҳасанова // Забони миллӣ оинаи пурчилои таърих: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2022. - С. 98-102.

[9-М.] Ҳасанова С. Р. Виды и структура текстильных терминов в английском и таджикском языках / С. Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, методика ва тарҷума: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2020. - С. 209-213.

[10-М.] Ҳасанова С. Р., Ҷаматов С.С. Метафоризация текстильных терминов в таджикском и английском языках / С. Р. Ҳасанова, С. С.

Джаматов // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, методика ва тарҷума: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2023. - С. 258-261.

[11-М.] Ҳасанова С. Р., Ҷаматов С.С. Таҳлили сохторӣ ва луғавию маъноии истилоҳоти бофандагии асари “Шахрошӯб”-и Сайиди Насафӣ ва муодилҳои англисии онҳо / С. Р. Ҳасанова, С.С. Ҷаматов // Муносибати босалоҳият дар рушди нумуи таълими забони хориҷӣ: мавод. конфер. илм-амал. байнал. - Душанбе, 2024. - С. 141-145.

[12-М.] Ҳасанова С. Р. Падидаи муродифот дар низоми истилоҳоти бофандагӣ / С. Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2020. - С. 276-278.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

На правах рукописи

УДК 809.155.0+802.0
ББК81.2 точ+81.2 англ
Х –51

ХАСАНОВА САОДАТ РАДЖАБАЛИЕВНА

**ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕКСТИЛЬНОЙ
ТЕРМИНОЛОГИИ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ (НА
МАТЕРИАЛЕ СЛОВАРЕЙ, НАУЧНЫХ И ХУДОЖЕСТВЕННЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ)**

Автореферат

на соискание ученой степени доктора философии (PhD) – доктора по специальности 6D021300 – Языковедение (6D021302 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языковедение)

ДУШАНБЕ – 2024

Диссертационная работа выполнена на кафедре языкознания и сопоставительной типологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

Научный руководитель: **Джаматов Самиддин Салохиддинович**, доктор филологических наук, профессор кафедры языкознания и сравнительной типологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Официальные оппоненты: **Хомидов Дилмурод Раджабович** – доктор филологических наук, профессор кафедры истории языка и типологии филологического факультета Национального университета Таджикистана

Туйгунов Носир Хакбердиевич – кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка Таджикского аграрного университета имени Ш.Шотемура

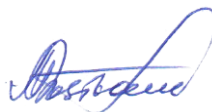
Ведущая организация: Международный университет иностранных языков Таджикистана имени Сотима Улугзаде

Защита диссертации состоится « 23 » сентября 2024 г., в 13:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-068 при Таджикском государственном педагогическом университете им. Садриддина Айни (734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 121) зал заседаний Учёного совета ТГПУ им. С. Айни.

С содержанием диссертации можно ознакомиться на сайте www.tgpu.tj и в научной библиотеке Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни.

Автореферат разослан _____ 2024 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат филологических наук, доцент

Каримова Д.Н.

ВВЕДЕНИЕ

Диссертационная работа посвящена лексико-грамматическому анализу текстильной терминологии на материале словарей, научных и художественных произведений в таджикском и английском языках и определению формирования и совершенствования данной разновидности терминологии.

Актуальность темы исследования. Словарный запас таджикского и английского языков очень богат и насыщен разнообразными лексико-семантическими пластами, заимствованием из других языков, полисемантическими, омонимическими, антонимическими и синонимическими лексическими единицами, которые сохранились из древней таджикской и английской литературы.

Текстильная лексика и терминология наравне с лексикой других сфер общества являются неотъемлемой частью словарного запаса таджикского и английского языков, следовательно анализ данной разновидности терминов – это реальность. Профессия ткачества является ремеслом, посредством которого люди зарабатывают на жизнь и которое представляет каждого народа и нацию, и имеет прочную связь с историями таджикского и английского народов.

Важность исследования данной темы, с одной стороны, облегчает деятельность специалистов текстильной промышленности, с другой – к настоящему времени абсолютное большинство терминов данной области претерпели формальную и структурную эволюцию, и возникла необходимость выбора нормативной лексики и терминологии. Лексика и терминология текстильной промышленности имеет богатые древние исторические корни, так как люди издревле занимались ткачеством и шитьём предметов первой необходимости, таких как ковры, одеяла, платья и другие разновидности одежды, и таким образом зарабатывали на жизнь. Кроме того, возникновение текстильной лексики и терминологии неразрывно связано с природой, традицией и искусством ткачества, и в силу этого возникла необходимость исследования языковых особенностей данного вида терминологии.

Степень изученности научной темы. Исследование лексики и терминов различных областей таджикского языка уже давно привлекает внимание лингвистов, а результаты их работы опубликованы в виде многочисленных статей и диссертаций. В частности, диссертации М. Рустамова [1972], Н. Шаропова [1984], Х. Бурхановой [1982], М. С. Сулаймонова [1997], М. Султона [2001; 2008], С. Назарзода [2004, 2013], П. Нурова [2009; 2018], С. Халимовой [2002], Ш. Хайитовой [2013], Т. Шокирова [2017], А. Шафоатова [2021], К. Турахасанова [2022], А. Юсупова [2003], Ш. Ёрмахмадова [2023] и мн.др.

Помимо этого, анализ лексики и терминологии таджикского языка в виде отдельной научной работы осуществлено М. Косимовой [2013] или в разделах аналогичных трудов таджикскими филологами Ш. Рустамовым [1981], М. Шукуровым [1991] Д. Саймиддиновым [2001], Д. Ходжаевым [2008, 2013].

Лексика и термины ремесленничества в творчестве Сайидои Насафи в этимологическом, семантическом и структурном плане было исследовано С. Халимовой. Один из разделов данного труда озаглавлен «Лексика вязания и

шитья», и в нем отражено способы употребления данного вида терминов в творчестве поэта¹¹.

Диссертация С. Усмоновой посвящена исследованию текстильной лексики таджикского языка. В своей диссертации автор проанализировала и освещала лексические, семантические и структурные особенности указанных терминов¹².

Следует заметить, что вопрос исследования текстильной лексики и терминологии также привлекал внимание таджикских диалектологов. Ученый-лингвист М. Истамова в своей диссертации упоминает лексику швейной и текстильной лексики Самаркандского говора¹³.

Отдельная часть работы лингвиста Т. Максудова «Лексика и фразеология говоров таджиков Исфары» посвящена анализу отраслевой лексики говоров Исфары¹⁴.

В отдельном разделе своей работы исследователь Г.З. Абдуллоева отмечает следующее по поводу слов и терминов, обозначающих область текстильной промышленности: «Хотя это древнее искусство таджикского народа (ткачество – С.Х.) содержит множество слов и терминов, большая часть этих слов относится к группе менее употребляемых слов, таких как халифаги (человек, который ткёт в домах людей), обчоқ (человек, искусный в плетении ткани алоча), абрман (ткач, ткущий ткань алочаи абр) и т. д.»¹⁵

В работах Ш. Исмаилова, Н. Гадоева, Р. Сангинова имеются некоторые заметки и точки зрения по поводу терминологии этого вида ремесленного производства, однако и это не может отражать весь языковой аспект данной темы.

Изучение слов и терминов в сравнительном языкознании, то есть на основе сравнения терминов разных областей двух разносистемных и разноструктурных языков в нашей стране явление не новое, так как первые статьи и диссертации в этой области языкознания появились в конце XX и начала XXI века. Авторами этих работ являются М. Бекмурод [2001], С. Джаматов [2006; 2015], Х. Саидов [2006; 2013], Г. Садиева [2006], С. Собирова [2007], Д. Хайдаров [2007], Ш. Каримов [2014; 2021], Ф. Баротов [2012], М. Солиева [2014], З. Мусоямов [2017], М. Азизова [2017]. Джураева [2019], Б. Джуракулов [2019], Х. Джураев [2019], Х. Асламов [2020], М. Ганиева [2021], З. Гафуров [2022], Ш. Джахонгиров [2023] и мн. др.

Исследованием текстильной терминологии английского языка занимались и другие лингвисты. Так, русский исследователь А.В. Кувшинова в своей диссертации «Английская терминология текстильного дела и её

¹¹ Ҳалимова С. Вожаву истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайидои Насафӣ: дисс. ном.илм. филол: 10.02.01 / Ҳалимова Сафаргул. – Душанбе, 2002. – 170 с.

¹² Усмонова С. Лексика орнаментації текстиля в таджикском языке: дисс... канд. филол. наук / С. Усмонова. - Душанбе, 1971. - 234 с.

¹³ Истамова М.Д. Лексика швейного и вышивального искусства в Самаркандских говорах таджикского языка: автореф. дис. канд. филол. наук. – Душанбе, 1983.- 25 с.

¹⁴ Максудов Т. Лексика ва фразеологияи шеваҳои тоҷикони Исфара / Т. Максудов. – Душанбе: Ирфон, 1977. - 158 с.

¹⁵ Абдуллоева Г.З. Таҳқиқи этнолингвистии вожагони соҳаи хунармандӣ ва маишӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор / Г.З. Абдуллоева. - Душанбе: Матбааи ҶДММ «Аршам», 2023. - С. 138.

лексикографическая разработка»¹⁶ сделала акцент на описании периодов становления, развитии и современном состоянии текстильных терминов английского языка с историко-типологической точки зрения, которые представлены отечественными лексикографами и именно это определяет особенности передачи данной разновидности терминов на русский язык и способы составления различных словарей текстильной терминологии. Кроме того, руководствуясь сравнительным методом, автор проводит лексический анализ различных словарей для составления двуязычных и толковых словарей текстильной промышленности, удовлетворяющих нужду переводчиков и специалистов в релевантном использовании этих терминов.

О.А. Николаева в своей диссертации «Терминология текстильного материаловедения»¹⁷ описала способы и пути классификации текстильной лексики и терминологии, продуктивные и малопродуктивные способы словообразования и терминообразования при сконструировании данного типа терминов. Кроме того, в диссертации показана система формирования текстильных терминов с привязкой к характеристикам выпускаемых тканей.

В то же время в середине XX века российские лингвисты и специалисты опубликовали отдельные статьи, посвященные именованию текстильной лексики и терминологии. В статье исследователей Л. М. Горелика и В. Я. Кокошинского констатируется, что отсутствие правильно разработанных терминов не только создает трудности в учебно-педагогическом процессе подготовки специалистов в области промышленности и торговли, но и отрицательно влияет на систематизацию стандартов на продукцию и эти факторы, прежде всего, вызывают путаницу и ошибки в практике и опыте. В данной статье проанализировано комплект различных типов тканей¹⁸.

Помимо этого, в статье Н. Х. Уразова излагается его позиция относительно особенностей использования текстильной терминологии и отличия данного типа терминов от общеупотребительной лексики¹⁹.

Необходимо отметить, что словники и словари, в основном, представляют текстильную лексику и терминологию. Большинство специалистов сферы обращаются на двух отраслевые двуязычные словари, авторам которых являются инженер З. Е. Рабинов и А.Ф. Михалев.

Кроме того, А. В. Куличенко составлен словарь, в котором составитель интерпретировал 650 ключевых терминов и понятий текстильной и швейной промышленности, которые относятся к пряже, волокну и хлопчатобумажным текстильным тканям²⁰.

Автором единственной диссертацией, посвященной структурно-семантическому анализу таджикских и английских текстильных терминов,

¹⁶ Кувшинова.А. В. Английская терминология текстильного дела и её лексикографическая разработка: дисс ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Кувшинова Анна Владимировна.- Москва, 2008. – 200 с.

¹⁷ Николаева О.А. Терминология текстильного материаловедения: дис... канд. филол. наук: 10.02.01/Николаева Ольга Алексеевна. – Иваново, 2006. – 179 с.

¹⁸ Л. М. Горелика и В. Я. Кокошинского О современных текстильных терминах»

¹⁹ Уразов Н. Х. К вопросу о современной текстильной терминологии

²⁰ Краткий терминологический словарь по текстильному и швейному материаловедению

является М. Солиева, которая проанализировала только структурные особенности этого типа терминологии²¹.

Таким образом, из вышеизложенного можно сделать вывод, что лексико-грамматические особенности таджикских и английских текстильных терминов не становились объектом отдельного исследования и по сей день не подвергались анализу в сопоставительном плане.

Связь исследования с программами или научными темами. Тема диссертационной работы непосредственно связана с образовательными и научными программами филологического направления. Результаты и выводы научных исследований могут сыграть важную роль в разработке и совершенствовании учебных материалов в текстильной промышленности. Предмет данного исследования изучается и исследуется в рамках одного из направлений научно-исследовательской работы кафедры языкознания и сравнительной типологии Таджикского Государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью данного изыскания является исследование, сравнение и определение лексических и грамматических особенностей текстильной терминологии на основе научных и художественных произведений в таджикском и английском языках.

Задачи исследования. В процессе анализа были поставлены следующие задачи, которые взаимосвязаны между собой:

- Интерпретации основных понятий слов и терминов текстильной отрасли;
- классификация слов и терминов текстильной отрасли таджикского и английского языков по тематике;
- выявление источников становление и развитие слов и терминов текстильной отрасли сравниваемых языках;
- установление лексико-семантических особенностей слов и терминов текстильной отрасли таджикского и английского языков;
- выявление роль терминообразовательных способов в образования слов и терминов текстильной отрасли сравниваемых языках;
- определение способы и путей заимствования слов и терминов текстильной отрасли в таджикском и английском.

Объект исследования – сравнительный анализ слов и терминов текстильной отрасли на основе научных и художественных произведений в таджикском и английском языках.

Предметом исследования - выявление лексико-грамматической особенности слов и терминов текстильной отрасли на основе научных и художественных произведений в таджикском и английском языках.

²¹ Солиева М. А. Структурно-семантический анализ текстильных терминов в таджикском и английском языках: дис... канд. филол. наук: 10.02.20/Солиева Мухаё Абдулакимовна. – Душанбе, 2014. – 160 с.

Теоретические основы исследования. Теоретическую базу диссертации составляют научно-теоретические труды зарубежных: Д.С. Лотте, А.А. Реформатского, А.В. Суперанской, М. Лейчик, Авербух; и отечественных исследователей: М. Шукурова, Н. Шаропова, Ш. Рустамова, М. Рустамова, Д. Саймиддинова, С. Сулаймонова, М. Косимовой, С. Назарзода, М.Х. Султона, П.Г. Нурова, Т. Шокирова, К. Турахасанова, Ш. Хайитовой, А. Мамадназарова, Х. Саидова, С. Джаматова, Ш. Каримова и др.

Методологическая основа исследования. Решение задач и достижение цели в работе автор осуществил посредством использования описательного, типолого-сравнительного, компонентного и лексико-семантического, структурного и этимологического анализов.

Научная новизна исследования. Научная новизна исследуемой диссертации заключается в том, что в работе впервые освещается лексико-грамматические особенности слов и терминов текстильной отрасли на основе научных и художественных произведений в таджикском и английском языках с контрастивной точки зрения. Кроме того, в диссертации определяется наличие лексических пластов, таких как полисемия, омонимия, синонимия и антонимия в текстильной терминосистеме сравниваемых языков. На базе исследования намечается создание и издание текстильного терминологического словаря английского, русского и таджикского языков.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Текстильная терминология сравниваемых языков на базе двуязычных и многоязычных словарей и историко-отраслевых трудов были собраны в конкретной форме и определены лексико-семантические особенности этих типов терминов.

2. Из анализа и рассмотрения собранных текстильных терминов стало ясно, что по своему морфологическому составу большое количество слов этой области в обоих сопоставимых языках состоят из простых и сложных существительных или терминов-словосочетаний, поскольку признаки и характеристики термина обнаруживаются в составе словосочетания, предложения и текста.

3. Экономическое сотрудничество с различными странами привело к открытию в нашей стране ряда текстильных предприятий, и этот фактор побудил лингвистов и лексикографов обратиться к исследованию текстильной лексики и терминологии, чтобы у специалистов не возникло затруднений в их правильном использовании.

4. Текстильная лексика и терминология, собранная в процессе исследования, показала, что абсолютное большинство вышеуказанного разряда лексики были заимствованы из арабского, латинского, греческого, русского, французского, английского, хинди, тюркского языков и сыграли важную роль в становление и развитие лексического состава сравниваемых языков.

5. Анализ текстильной терминологии вышеуказанных языков продемонстрировали, что в формировании этих типов терминов большую роль играют морфологический и синтаксический способы словообразования,

поскольку большая часть терминов создана на основе этих двух способов деривации.

Теоретическая значимость исследования отражается в том, что настоящее диссертационное исследование освещает различные вопросы, связанные с такими аспектами лингвистики как фонетика, морфология, синтаксис, лексикология, лексикография и стилистики. Результаты настоящего диссертационного исследования могут быть применены в процессе изучения и исследования различных языковых вопросов лингвистики, в частности, сравнительно-исторического, типологического и сопоставительного языкознания, фонетики и грамматики.

Практическая значимость исследования. Практическое значение научной работы отражено в том, что его фактический материал, собранный путем сплошной выборки из словарей и исторических произведений, весьма полезно использовать в процессе занятий «Практикум устной и письменной речи английского языка», «Лексикологии», «Лексикографии», «Сопоставительная типология английского и таджикского языков», «Теории перевода».

Уровень достоверности результатов исследования, прежде всего, проявляется в том, что при разработке словарного запаса таджикского и английского языков текстильной промышленности используются лексико-семантические группы, лексические единицы данной отрасли; их идентификация производилась с точки зрения происхождения и формирования.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Рассматриваемая диссертация на тему «Лексико-грамматический анализ текстильной терминологии в таджикском и английском языках на основе научных и художественных произведений в таджикском и английском языках» соответствует паспорту научной специальности и его содержание установленному порядку написания диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD) – доктор по специальности 6D021300 – Языкознание (6D021302 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание).

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Соискатель непосредственно участвовал во всех этапах исследования, начиная со сбора научной литературы, его изучения и анализе, классификации лексики и текстильной терминологии по исследуемой теме, семантике и структуре, а основное содержание диссертации были изложены в статьях, написанных автором для республиканских и международных научно-практических конференций.

Апробация результатов диссертации. Основное содержание темы исследования было изложено в выступлениях и научных докладах на научно-теоретических конференциях международного, республиканского и университетского уровня, а также отражено в статьях, опубликованных в научных сборниках и журналах.

Диссертация была обсуждена и представлена на защиту на заседании кафедры языкознания и сопоставительной типологии Таджикского

государственного педагогического университета имени Садриддина Айны (протокол №9 от 1 апреля 2024 года).

Публикации по теме диссертации. Результаты и основные положения диссертации опубликованы в 12 статьях, в том числе 5 статей в рецензируемых журналах, включенных в список ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертационная работа состоит из введения, списка сокращений и условных знаков, общего описания исследования, трех глав, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования и списка использованной литературы. Объем диссертации состоит из 166 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Введение охватывает такие пункты, как: актуальность темы, степень изученность темы, связь исследования с программами и научными темами, цели, задачах, объекте, предмете, теоретических и методологических основах, источниках, научной новизне, положениях, выносимых на защиту, теоретическом и практическом значимости, соответствие темы диссертации с паспортом научной специальности, личном вкладе соискателя ученой степени в исследовании, апробации результатов, публикациях по теме диссертации, структуре и объёме диссертации.

Первая глава диссертационная работа называется «**Текстильная терминология в таджикском и английском языках (теоретический аспект)**» и состоит из пяти разделов.

1.1.Интерпретации основных понятий слов и терминов текстильной отрасли в таджикском и английском языках. Каждая область науки и техники состоит из набора определенной лексики и терминологии, а ее термины отличаются от общеупотребительных слов своими специфическими особенностями, и эта особенность термина отражается, прежде всего, в его использовании специалистами данной области. В обоих языках основными терминами сферы текстиля являются следующие лексемы: *бофанда, шустагар, шустагарӣ, пардозгар, читгар, рангрез, калобакор, чомабоф, дасторбоф, фӯтабоф, барбандбоф, руфӯгар, наддоф, намадмол, бандбоф, канабтоб, дарзӣ, тоқидӯз, хаймадӯз, лачакдӯз, юрмадӯз, нӯстиндӯз, дег (-и шустагарӣ), коса, кудунг, хум (-и рангрезӣ), дук, дуккон (асбоби бофандагӣ), қисматҳои дуккон: шона, моку, найча, порсанг. сӯзан паши, абрешим, ришта, пахта, карбос, махмал, атлас чок, дарз; weaver, bleacher, finisher, chitgar, dyer, carpet maker, garment weaver, hand weaver, wool weaver, cloth weaver, cloth weaver, nadof, felter, cloth weaver, hemp maker, tailor, embroiderer, tent maker, lachakdoz, juramdora, skin maker, boiler (of bleaching), cup, kunding, khum (of dyeing), duk, dukkon (weaving tool), dukkon parts: comb, moku, tube, porsang. needle, wool, silk, thread, cotton, cotton, velvet, satin, seam.*

1.2. Взгляд на историю возникновения текстильной терминологии. В прошлом те изделия, которые изготавливались из разных видов ткани,

производились руками человека, что способствовало повышению экономической жизни народа. Первые хлопкоразрабатывающие предприятия и фабрики были созданы в XVII веке в Ланкашире, Англия, а производство хлопчатобумажных материалов распространилось на Германию, Голландию, Швейцарию, Францию и Англию. Естествознание, претерпевая период эволюции, препятствовал тому, чтобы текстильная терминология вводилась в определенную систему. В начале XVIII века ученые-лингвисты сделали попытку создания комплекта текстильной лексики и терминологии на научной основе и введения их в определенную структуру. Термины этой системы были созданы на базе определенных моделей и определены их позиция в системе текстильной терминологии.

Как известно, релевантный выбор языковых средств является немаловажным для выражения текстильных концептов. Для того, чтобы специалисты текстильной промышленности смогли делиться своим опытом, возникла необходимость создания специального языка, то есть без единой лексики и терминов, известных всем специалистам. Наравне с непрерывным развитием общества создавалась основа для составления словаря текстильной терминологии. Уже на начальном этапе необходимо было отличать термины ткачества от других разновидностей, особенно от тех терминов, которые имели непосредственное отношение к тому или иному ткацкому искусству, такие как: слова и термины, относящиеся к ткацким приспособлениям и оборудованию (мошины бофандагй – knitting machine, дастгоҳи бофандагй – loom, сӯзан – needle); лексика и терминология, относящиеся сырью и продукции (ришта (yarn), нах (fibre), кислота, хомуз (acid), ишқор (alkali), собун (soap), хлор- (chlorin); лексика и терминология, относящиеся технологическим действиям (бофтан – to weave, ресидан, риштан – to spin, дар об чӯшондан – to boil of, шӯстагарй кардан - to bleach, чайқондан – rinse, шӯстан – to scour). С другой стороны, существует лексика и терминология, относящиеся текстильной продукции: блузка (куртаи нимтанаи занона) – blouse, даструймол – handkerchief, ҷойнӯш – bedlining, дастурӯпоқкун, танпоқкунак, сачоқ – towel.

В конце 90-х годов XX века было опубликовано большое количество национальных и международных стандартов по терминам и понятиям текстильной промышленности. Таким образом, можно сказать, что возникла необходимость введения или унификации терминов в определенной форме для развития и прогресса науки и техники и унификации перечня оборудования, частей и механизмов текстильной промышленности. В последнее время в случае существования одной или сходной теории, составляющей основу всех национальных терминологических систем, формируются новые способы приведения терминов в одну форму, в том числе гармонизация терминологических стандартов разных стран. Эти стандарты учитывают только суть терминов, обозначающих схожие понятия, а их формальная структура может существенно отличаться.

Таким образом, из всего вышесказанного можно прийти к выводу, что текстильная промышленность имеет древнюю историю и текстильная лексика и

терминология являются важным составляющим словарного запаса таджикского и английского языков.

1.3. Роль общеупотребительных слов в образовании терминов текстильной отрасли в таджикском и английском языках. Слов и терминов текстильной отрасли является неотъемлемой частью словарного состава таджикского и английского языков. Роль общеупотребительных слов в становлении и развитии терминов текстильной отрасли упомянутых сравниваемых языков очень высока, ниже мы выскажем свои мысли и мнения относительно их вклада.

Искусство ткачества, прежде всего, связано с типом ткани, так как важнейший материал для искусства ткачества добывается из растений и минералов.

Таким образом, мы сгруппировали лексику и терминологию, входящие в формирование текстильной терминологии, следующим образом:

Общеупотребительная лексика. В текстах текстильной сферы употребительная лексика является из числа тех, которые являются общенаучными, такими лексическими единицами как: *system* – низом, *method* – усул, метод, *structure* – сохтор, *theory* – назария, *experience* – таҷриба, малака, маҳорат, *construction* – конструксия, таркиб, *type* – тип, хел, навъ, шакл, *analysis* – анализ, *temperature* – ҳарорат, *energy* – энергия, қувва, *mass* – масса, бисёрӣ, миқдори бисёр, *substance* – модда, *volume* – ҳаҷм, андоза, *period* – давр, давра, марҳила, замон, вақт, *concentration* – дараҷаи гилзат, *product* – маҳсул, натиҷа, самара.

Общетехнические термины. Этой группе относятся слова, которые используются для выражения ключевых технических понятий: «*aggregate* – агрегат (якчанд мошин ва ё асбоби ба ҳамдигар пайваста, *apparatus* – асбоб, олат, дастгоҳ, *condition* – талабот, шарту шароит, *effect* – таъсир, асар, *instrument* – асбоб, олат, анҷом, *object* – ҳаҷм, андоза, объект, *apparel* – либос, пӯшок, *appliance* – асбоб, таҷҳизот, *assay* – санҷиш, таҷриба, озмоиш; *engine* – муҳаррик, *amount* – миқдор, адад, андоза» [ФТЗТ; ОЕД: electronic resource].

Общеизвестные термины. Специальная лексика имеет возможность использования в общеупотребительной речи, но при этом теряют некоторые свои особенности, например: *metal* – метал, *atom* – атом, *gas* – газ, *plastic* – пластмасса. Эти термины настолько широко используются, что их даже не признают в качестве реальных терминов. К этой группе относятся следующие термины: *water* – об, *weight* – вазн, *humidity* – намӣ, *tarī*, *needle* – сӯзан тевана, *solution* – маҳлул, *soap* – собун, *bath* – ҳаммом, *tank* – бак, чалак, *pressure* – фишор, фишордиҳӣ, *volume* – ҳаҷм, андоза, *heat* – гармӣ, ҳарорат.

1.4. Источники развития и совершенствования текстильной терминологии на таджикском и английском языках. В представлении текстильной лексики и терминологии очень важна роль различных словарей, в частности многоязычных и толковых, историко-географических трудов.

Современные словари и исторические произведения занимают значительное место в формировании и развитии текстильной терминологии,

такие как: «Шахрошуб» С. Насафи, «Толковый словарь таджикского языка», «Словарь Доро (выбранный толковый и этимологический словарь)», «Таджики. История древнейшего, древнего, средневековья и нового периода» Б. Гафурова; Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English, Webster's New World Dictionary и другие.

1.5. Тематическая классификация текстильной лексики и терминологии в таджикском и английском языках. Вся собранная в процессе исследования лексика и терминология по тематической принадлежности разделяется на следующие группы:

Лексика и терминология, относящиеся деятельности человека в сфере ткачества – terms related to person's activity in the textile industry: *хунарманд – artisan; ресмонрес, чархрес – spinner; бофанда – weaver; пахтакорӯ – cotton product; косибӯ – craftsmanship, пиллапарварӯ – silkworm breeding; шоҳибофӯ – silk-weaving; нашмресӯ – wool-spinning; абрешимресӯ – silk-spinning, ресиш, ресидан – spinning; нашминабофӯ – wool-weaving; касби бофандагӯ – weaving*);

термины, выражающие название предметов, инструментов и текстильного оборудования, с помощью которых производятся текстильные изделия – terms related to the list of items, tools and textile equipment, by means of which textile products are produced: *сӯзан, тевана, пуд, луна, моку, парра, таҷҳизоти бофандагӯ, сӯзани турбофӯ, сикҳои бофандагӯ, мошини дастгоҳи бофандагии намуди «Silver Reed SK 840ISRP 60N; needle, reel, spool, knitting needles, skein, reed, tow, woof, mill, crocket hook, comb, knitting equipment, shuttle*;

термины, выражающие названия тканей – terms related to the names of fabrics: *«атлас (матои абрешимӯ) – sateen, катон – katon, нашм – wool, абрешим – silk, патдор, нашмдор – terry, велюр (высший сорт бархата) – velour, нелон – nylon, нахӯ – lite fabric, пилтабахмал – corduroar» [ФТЗТ; OED: electronic resource]*;

лексика и терминология, относящиеся волокну и нити – words and terms related to fiber and thread: *нах, лавсан, лифи синтетикӯ, нейлон, полиамид, нахи табий, нахи химявӣ, нахи пахта, нахи катонӣ, нахи нашмӯ, нахи абрешимӯ, нахи сунъӣ, нахи шоҳи сунъӣ, нахи атсетатӯ; fibre, nylon natural fibre, chemical fibre, cotton fibre, linen, woollen fibre, silk fibre, artificial fibre, viscouse fibre, accitate fibre*);

лексика и терминология, относящиеся фабрике и предприятию, производящую текстильную продукцию – words and terms related to factories and enterprises producing textile products: *«фабрикаи бофандагӯ, фабрикаи бофандагию ресандагӯ, фабрикаи абрешимрезӯ, фабрикаи чӯроббофӯ, фабрикаи нашмресӯ; weaving factory/ weaving mill, silk-weaving mill, silk mill, stocking factory/ stockingmill, woollen spinning mill» [ТСТЯ, Ч.1-2; ODE: electronic resource]*;

лексика и терминология, связанная с производственным процессом в текстильной промышленности – words and terms related to the production process in the textile industry: *«наддофӯ, таниш, пайвасткунӣ, пешдарпечшавӣ, шустушукунӣ, кандакоркунӣ, тозакунӣ, рангкунӣ, рангмолӣ, хушккунӣ; combing,*

worping, interlocking, interlacing, pinking, washing, cleaning, colouring, drying» [ТСТЯ, Ч.1-2; ODE: electronic resource].

Вторая глава называется «**Особенности текстильной терминологии в таджикском и английском языках: лексико-семантический аспект**» и охватывает пять разделов.

2.1. Полисемия в системе терминов текстильной отрасли таджикского и английского языков. В словарном составе каждого языка имеются определенные лексические пласты, которые отличаются друг от друга некоторыми свойствами. В системе текстильной терминологии таджикского и английского языков мы столкнулись с лексическими единицами, в которых наблюдается признаки полисемии: к примеру: *абрешиш/абрешум; бофандагӣ (weaving); матоъ (cloth, fabric, material); абрбанд; fabric, yarn (ришта, нах) spinner (ресанда), bobbin (галтак)* и т.д.

2.2. Омонимия в системе текстильной терминологии. В процессе исследования мы столкнулись с текстильной терминологией, которые приобрели омонимичные свойства в сравниваемых языках, например: «**абр I:** испарение воды, которое под действием температуры рассеивается от земли в воздух, из него образуются снег и дождь. **Абр II:** алача, узор которой подобно весенней туче (шёлковая или полушёлковая ткань с узором в виде облаков). **Абр III:** *кн. теғ – клинок*» [ТСТЯ, Ч.1., 2008: 31]; «**Ғоз I:** *см. қоз: ғози ёбой, ғози хонагӣ; ғоз барин гардан дароз кардан* а) вытянуть шею; б) *пер.* сильно гордится собой. **ҒОЗ II:** тонкое волокно некоторых растений, из которого плетут веревки и ткут другие вещи» [ТСТЯ, Ч.1., 2008: 31]; **СУФ I:** отрезок белого волокна для нижнего белья *и т.д.*; **СУФ II:** молитва чтеца заклинаний» [ФТЗТ, Ч.2, 2008: 276]; «**Comber I:** a long curling sea wave (длинная вьющаяся морская волна); 2) a person or machine that prepares cotton or wool for manufacture by separating and straightening the fibres (человек или машина, которая подготавливает хлопок или шерсть к производству путем разделения и выпрямления волокон). **Comber II:** a small fish that gapes when dead, occurring in shallow waters from the western English Channel to the Mediterranean (маленькая рыбка, у которой открывается рот после смерти и обитающая на мелководье от Ла-Манша на запад до Средиземного моря)» [ODE: electronic resource]. «**Sewer I** (водопроводная труба): an underground conduit for carrying off drainage water and waste matter (лӯлаи зеризаминӣ, ки барои кашидани оби захбур ва партовҳо истифода мешавад – подземная труба, используемая для транспортировки сточных вод и отходов). **Sewer II** (швея): a person that sews (человек, который шьёт)» [ODE: electronic resource].

3.3. Синонимия в системе текстильной терминологии. В системе текстильной терминологии наравне с другими лексическими пластами синонимия занимает особое место. По сравнению с таджикским языком в английском существуют синонимы, употребляющие в полной и неполной формах: *staple fiber – staple-fiber (тору штанел); staple fiber yarn (нахи, ресмони штанел); (тору штанел; staple-fiber aftertreatment machine – мошини коркарди тори/нахи штанел; staple-fiber cutting machine – мошини бурандаи тори/нахи штанель; бандинабуранда.* В системе английских текстильных терминов

существуют термины-синонимы, различающиеся по фонетическому оформлению, но одинаковые по значению. Эта разница чаще всего проявляется в составе терминов, принадлежащих одному типу британского английского, а другому типу английского языка Соединенных Штатов Америки, например: *woollen* (британский английский) – *woolen* (американский английский) (пашми – шерстяной): *woolen/ woollen fabric* – *woolen/ woollen cloth* (*матои паимин*); *woolen/ woollen yarn* (*ресмони/пиштаи /нахи паимин*); *fibre* (британский английский) – *fiber* (американский английский) (волокно): *coarse fibre/ fiber* (*нахи дуруум*); *synthetic fibre/ fiber* (*нахи синтетикӣ*), *wool fibre/ fiber* (*нахи паимин*). Более того, в системе терминов текстильной отрасли английского языка имеются значительное количество терминов-синонимов, которые применяются как в сокращенной, так и в полной форме: «*WP – weatherproof* (*ҳавоногузар*): *weatherproof paint* – *WP paint* (*ранги намерафтагӣ / бадошт*); *weatherproof board* – *WP board* (*картони ба обу ҳаво тобовар*); *WC – waterproof cloth* (*матои обногузар*); *WA – waterproof apparel* (*либоси обногузар*); *WF – waterproof fabric* (*матои обногир*); *WM – waterproof material* (*матои обногузар/обногир*)» [ODE: electronic resource]..

2.4. Антонимия в системе текстильной терминологии таджикского и английского языков. Наряду с другими лексическими пластами, такими как полисемия, омонимия и синонимия в системе текстильной терминологии таджикского и английского языков наблюдается явление антонимии. С этой точки зрения антонимы, собранные в процессе исследования, мы сгруппировали следующим образом: 1) термины-антонимы, выражающие характеристику или качества того или иного вида ткани в текстильной промышленности: *матои обгузар, обгузаронанда* (*water-permeable/pervious fabric*) – *матои обногузар* (*waterproof/watertight/ impermeable fabric*), *ҳалқабанди рост* (*right loop*) - *ҳалқабанди чан* (*left loop*); 2) термины, репрезентирующие дифференциальные концепты в сфере ткачества: «*наварди дароянда* (*entrance roller*) – *наварди бароянда* (*outlet roller*); *дандонаи тез* (*a sharp/ pointed cog*) – *дандонаи кунд* (*a blunt cog*)» [ТСТЯ, Ч.1-2; ODE: electronic resource].

2.5. Роль заимствованной текстильной терминологии в развитии словарного запаса таджикского и английского языков. Заимствование как и словообразование является одним из способов обогащения словарного запаса каждого языка и обладает своими нюансами. Заимствование слов и терминов может осуществляться двумя способами: во-первых, прямое заимствование, т.е. введение языковых единиц в результате общения между языками соседних народов, и во-вторых, косвенное или не прямое заимствование, т.е. иностранные слова, которые входят в словарный запас посредством языка-посредника.

Таким образом, в зависимости от того из какого языка заимствованные текстильные термины вошли в словарный запас таджикского языка, мы сгруппировали их следующим образом: **арабские заимствования:** *матӯ алвон, малбас* (*пӯшок, либос*), *махма*; *меҳвар, наддо*); **таноб**; **русские заимствования:** *втулка, кривошип, шатун, пружина, винт, вилка, шайба,*

гайка, шуруп, корпус, шарнир, педал; **индийские** заимствования: *карбос*; **тюркские заимствования**: *йиртиш, йўрма, куроқ, қолин*.

В словарном запасе английского языка существует огромное количество слов и терминов, вошедших из других языков, такие как: **французские заимствования**. В лексическом составе английского языка встречается определенное количество французской текстильной терминологии, обозначающие названия географических местностей: *barege* (легкая, тонкая шёлковая ткань из шерсти, названная в честь деревни Barèges (Барез), расположенной в юго-западной части Франции); *valence* (особая тонкая сетчатая ткань, названная в честь города *Valence (Веленс)*, который расположен на юго-востоке Франции); *vischy* (это была двухцветная хлопчатобумажная ткань, произведенная во французском городе *Vischy (Виши)*, из нее шили наволочки, покрывала и одежду для крестьян и деревенских жителей); **немецкие заимствования** (*rope*); **итальянские заимствования**. В словарном запасе английского языка встречаются определенное количество заимствований, выражающих названия городов и селений, где изготавливаются ткани и ткань именуется в честь города. К примеру: *bolobno* (балоновый плащ с односторонним водонепроницаемым покрытием, названный в честь города Болонья на севере Италии); **индийские заимствования**: в словарном запасе английского языка наблюдается огромное количество текстильной терминологии, вошедшие из индийского языка. Если, с одной стороны, эти термины в системе текстильной терминологии употребляются в своём терминологическом значении, с другой стороны, данные термины обозначают название того или иного географического названия, где производятся ткани. К примеру: *madapollan* (это хлопчатобумажная ткань с карбосной текстурой, она относится к подгруппе одежды миткаль, это высококачественный тип миткаля, родившийся от названия города Мадхавалапан, который расположен в стране Индия), *madras* (это хлопчатобумажная рубашечная ткань с красочными клетчатыми узорами, характерными для натуральных индийских цветов. Этот термин происходит от названия города Мадрас, который расположен в стране Индия), *kashmir* (это легкая ткань из чистой шерсти или полушерсти, которая впервые была завезена из Индии в другие страны, то есть местом производства этой ткани является историческая область Кашмир); **китайские заимствования**. В словарном запасе английского языка наблюдается ограниченное количество китайской заимствованной текстильной терминологии, обозначающие названия того или иного вида ткани, происхождение которых связано с названием города, где она производится. К примеру: *sateen* (жесткая хлопчатобумажная или шелковая ткань с блестящей поверхностью. Название этой ткани взято от города Сатин, который находится в Китае); *nankeen* (это прочная хлопчатобумажная ткань, обычно желтого цвета. Эту ткань в основном используют для пошива одежды и головных уборов. Термин *nankeen* произошел от названия города Нанкин, расположенного в восточном Китае, и вошел в английский язык из китайского в середине XVIII века); **узбекские заимствования**. В лексическом составе английского языка ограниченное количество терминов, выражающих название той или иной ткани, связаны с

названием животного, из шерсти которого изготовлена ткань. Одним из таких терминов является лексема *karakul*, которая являясь вещественным существительным, означает «a sheep of an Asian breed with a dark curled fleece when young (овца азиатской породы, имеющая в молодом возрасте темную лесную шерсть) и, во-вторых, как вещественным существительным означает «ткань или волосы из каракульской шерсти или похожие на нее»

Третья глава диссертации озаглавлена «**Структурный анализ текстильной терминологии в таджикском и английском языках**», и охватывает два раздела.

3.1. Образование терминов текстильной отрасли на основе пути и способов словообразования. В словарном запасе обоих языков существует огромное количество текстильной терминологии, которые формируются без моделей слово- и терминообразования. Этой группе существительных обоих языков, прежде всего, относятся простые существительные, так как они состоят только из одного корня и основы, без прибавления словообразовательных элементов в терминосистеме сферы текстиля, такие как: *адрас, ришта, атлас, бахмал, без, гоз, нах, бофт, дока, лас, латта, карбос, остар, суф, чит; fabric, top, wool, calico, chintz.*

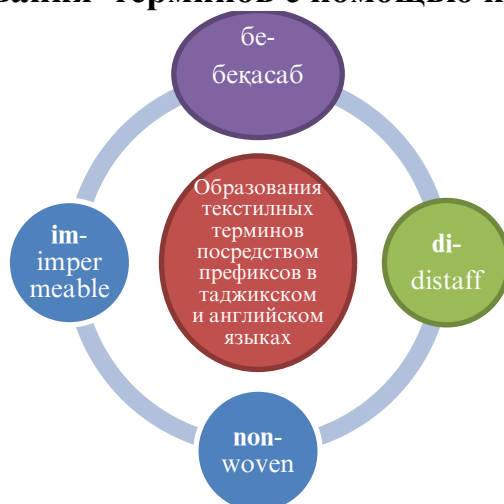
Поэтому текстильная терминология таджикского и английского языков проанализированы в зависимости от следующих способов словообразования: 1) морфологический способ; 2) синтаксисо-морфологический способ; 3) синтаксический способ; 4) аббревиатура.

3.1.1. Образование производных терминов посредством морфологического способа. Терминообразование посредством аффиксов, т.е. префиксов и суффиксов, является одним из продуктивных способов словообразования в сравниваемых языках, и это свойственно содержательным частям речи. Производные термины обоих языков образованы посредством префикса и суффикса.

Префиксы играют большую роль в формировании производной текстильной терминологии сравниваемых языков, к примеру: *бе-* (*беқасаб*); *di-* (*distaff* (*чархи ресмонрезӣ*)), *non-* (*non+woven = nonwoven* (*бетору нуд, нобофта*) < *nonwoven fabric* (*матои бетору нуд*); *nonwoven belt* (*масмаи нобофта*); *nonwoven web* (*катони пахтагин, катони лифдор, тордор, нахдор*)), *im-* (*im-permeable = impermeable* (*ҳавоногузар, обногузар, дурушт (-и аргамчин, матоъ)*) < *impermeable cover* (*рӯйпӯши ҳавоногузар*); *impermeable finish* (*ҷилди/рӯйпӯши ҳавоногузар*).

Ниже в виде схемы представлены конструкции таджикского и английского переплетения терминов через предлоги.

Схема №1 Образования терминов с помощью префиксов.

В образовании текстильной терминологии исследуемых сравниваемых языков значимую роль играют также суффиксы, продуктивными из которых являются следующие: **-гин** (*пахтагин: матоъҳои пахтагин, газворҳои пахтагин*), **-анда** (*боф+анда= бофанда; дӯз+анда= дӯзанда, рес+анда=ресанда*), **-ӣ** (*наддоф+ӣ = наддофӣ, читгар+ӣ = читгарӣ, дӯконбоф+ӣ = дӯконбофӣ, гилембоф+ӣ, гилембоф+ӣ = гилембофӣ, қолинбоф+ӣ = қолинбофӣ, абрешимӣ <газворҳои абрешимӣ, шоҳӣ, сӯзанӣ, қаламӣ*), **-вор** (*либосвор*), **-ворӣ** (*абрешимворӣ, ӣиртишворӣ*), **-гар**. (*чит+гар= читгар, рехта+гар = рехтагар, шуста+гар = шустагар*), **-гоҳ** (*дастгоҳ*), **-ак** (*галтак, чангак, нӯмолак, сӯзанак, гӯшак, забонак*), **-иш** (*ресиш, бофиш*), **-а** (*бофта, абра*), **-ча** (*ало+ча= алоча, бӯзча*), **-гӣ** (*бофандагӣ, дӯзандагӣ, ресанда+гӣ =ресандагӣ*); **-er** (*weaver, spinner*), **-ing** (*brading (бофиш, печиш), spinning (ресиш), weaving (бофиш), warping (печониш), dyeing (хушкунӣ, рануборкунӣ), imbroadering (кашидадӯзӣ, гӯлдӯзӣ), embellishing (ороиш)*), **-or** (*separate+or = separator (ҷудокунанда) < separator unit (дастгоҳи ҷудокунанда (-и нах, матоъ); separator roll – гилдриракчаи ҷудокунанда*), **-le** (*spindle, shuttle, shuttle action (амали дар моку фаъолият кардан); shuttle body (баданаи моку); shuttle box (қутии моку)*).

Таблица №3 Образование текстильных терминов посредством суффиксов в таджикском языке

В системе текстильной терминологии таджикского и английского языков наблюдаются слова-термины, образованные посредством двух словообразовательных элементов, т.е. суффиксов и префиксов, к примеру: *inter+face+ing = interfacing* (равганбанд (прокладочный материал) < *interfacing of the loom* (равганбанди дастгоҳи бофандагӣ): *Today the spinner couldn't work as an interfacing of her loom was spoiled* (Имрӯз ресандазан кор карда натавонист, зеро равганбандӣ (лояи муҳофизӣ) дастгоҳи ӯ аз кор баромада буд)). *inter+lock+ing = interlocking*; *inter+lace+ing = interlacing*; *anti+balloon+ing = antiballooning* (халтаи газногузари азростати маҳдудкунанда < *ring antiballooning* – маҳдудкунандаи баллони доирашакл).

3.1.2. Формирование текстильной терминологии посредством синтаксисо-морфологического способа. Синтаксисо-морфологический способ является одним из наиболее продуктивных способов слово- и терминообразования в таджикском и английском языках. Сложные слова и термины текстильной промышленности группируются следующим образом: сложносочиненные термины; сложноподчиненные термины; сложная смешанная терминология.

Сложносочиненные термины. Данный способ терминообразования в основном свойственен именам существительным, прилагательным и наречиям, а также используется в образовании других частей речи. Образование сложносочиненных терминов при помощи интерфиксов занимает особое место в таджикском языке, т.е. посредством интерфиксов связываются различные части речи и большинство указанных терминов имеют различные корни: *абр+a+астар=абрастар*; *даст+и+боф=дастибоф*.

Сложноподчиненные термины. Данный тип терминов в основном состоит из двух корней. По характеру связей между их компонентами их можно классифицировать на две группы: 1. Термины, в которых первый компонент является основным, а второй подчиненным. 2. Термины, у которых первый компонент является подчиненным, а второй компонент – главным. В терминологической системе текстильной промышленности существуют сложные слова, состоящие из существительного и основы настоящего времени глагола, где основа глагола является главным словом, а существительное – его атрибутом (пояснительный компонент), и между компонентами существует объектная связь. Основы настоящего времени представляют собой сокращенное причастие. Кроме того, существительные, образованные от основы настоящего времени глагола и существительного, обозначают человека по профессии и роду занятий. Именной компонент сложного слова указывает, какой специальностью и профессией занимается человек: *қолинбоф* (бофандаи қолин – ковровица), *намадбоф* (бофандаи намад – валяльщик войлока), *бандбоф* (бофандаи банд – плетельщица веревок), *гилембоф* (бофандаи гилем – ковровица), *алочабоф* (бофандаи алоча – вязальщица алачи), *ямоқдӯз* (дӯзандаи ямоқ – пришивающий заплаты), *адрасбоф* (бофандаи адрас – ткач адраса).

Наравне с этим в терминосистеме таджикского языка существуют многосоставные существительные, которые по структуре разделяются на две

группы: 1) сложные многосоставные существительные, первая часть которых сложная; 2) многосоставные сложные существительные, вторая часть которых является сложной. Сложными многокомпонентными существительными первой группы являются те термины, первый компонент которых образуется как сложное слово и употребляется отдельно, а затем к нему соединяется второй компонент, образуя сложное многокомпонентное существительное: *яктаҳ+курта = яктаҳкурта*. Другую группу многокомпонентных существительных составляют слова, второй компонент которых является сложным, и затем присоединяются к первому: *даст+рӯмол = дастрӯмол*.

Смешенные сложные термины. Данный тип сложных терминов состоит из двух и более основ или корней и словообразовательных элементов: *алоча+боф+ӣ = алочабофӣ*. В системе текстильной терминологии существуют смешенные сложные термины, которые выражают различные детали и части ткацкого станка и в процессе производства текстильной продукции выполняют ту или другую конкретную функцию. Данный тип терминов производится из различных существительных и основы настоящего времени глаголов *кардан* и *доштан* и суффикса *-анда*: *танзим+кун+анда = танзимкунанда*, *калоба+кун+анда = калобакунанда*, *маҳдуд+кун+анда = маҳдудкунанда*, *ҳаракат+кун+анда = ҳаракаткунанда*, *найча+дор+анда = найчадоранда*, *моку+дор+анда = мокудоранда*.

Кроме этого, существуют сложные смешанные термины, один компонент которых является заимствованной, а другой – исконно таджикской лексемой: *қӯроқдӯзӣ*. Первый компонент термина *қӯроқдӯзӣ* – слово *қуроқ* заимствована из тюркского языка. *Карбос+боф+ӣ = карбосбофӣ*. Первый компонент термина *карбосбофӣ*, т.е. слово *карбос* является индийской лексемой, а второй – глагол «бофтан».

Несмотря на это, в таджикском языке существуют смешанные сложные существительные, образованные из существительного, основы настоящего времени глагола и суффикса *-ак*: *чарх+рес+ак = чархресак*, *риштакашак*.

Другую группу смешанных сложных многокомпонентных существительных составляют лексические единицы, второй компонент которых является сложным, и первый компонент присоединился к нему: *матоъ + теладих+анда = матоътеладиханда*: *пластинаи болопӯши асбоби матоътеладиханда*; *пат + тозакун+анда = паттозакунанда*: *чуткаи паттозакунанда*, *ришта + тарангкун + анда = риштатарангкунанда*: *гӯшаи риштатарангкунанда*; *пружинаи риштатарангкунанда*, *сӯзан + равонкун + анда = сӯзанравонкунанда*, *матоъ + поракун + ӣ = матоъпоракуни = мизи матоъпоракуни*.

Наравне с этим, в системе текстильной терминологии наблюдаются смешанные сложные существительные, которые образованы посредством префикса и суффикса, и обозначают часть деталей ткацкого станка и их функцию, терминологические свойства данных терминов проявляются в составе терминов-словосочетаний, к примеру: *ба+ҳаракат + дарор + анда = баҳаракатдароранда*: *баҳаракатдарорандаи корд*; *баҳаракатдарорандаи баландӣ*.

Один из отличительных свойств сложных текстильных терминов сравниваемых языков проявляется в том, что некоторые лексические единицы английского языка в морфологическом плане являются сложными, а их таджикский аналог употребляется в форме составного существительного или термина-словосочетания: *bookbinding* – матои пайиамкашидашуда; *multiphase* – дастгоҳи бисёрсамта; *shrinkage* – нишастан < *shrinkage of fabric* – нишастани матоъ); *yardgood* – матои (газвори) канабӣ (*пахтагӯ*) < *yardgood fabric* матои пахтагии трикотажӣ; *openwork* – матои тӯрӣ < *openwork fabric* – матои турии трикотажӣ; *interlock* – матои дуқабата.

3.1.3. Формирование текстильной терминологии посредством морфолого-синтаксического способа. В обоих языках переход терминов с одной части речи в другую осуществляется в рамках существительного и прилагательного, глагола и причастия, а также наречия. В историческом процессе некоторые термины перешли в разряд другой части речи. К примеру: *бофанда*, *ресанда*. Оба термина перешли из причастия в существительные.

Необходимо констатировать, что морфолого-синтаксический способ в таджикском языке не столь продуктивный, а в английском, наоборот, он продуктивный. Таким образом, мы сгруппировали собранную в процессе исследования текстильную терминологию в рамках морфолого-синтаксического способа: **существительные:** *reel* – калоба, найча; *knit* – бофм; *produce* – маҳсулот; *weave* – тарзи ба ҳамдигар печидани тору нуди матоъ; **глагол:** *to reel* – печондан < *Reel out more line, the fish is getting away and may break it!* – Ресмони шастро зиёдтар печон, то ки моҳӣ аз он раҳои ёфта онро надаронад!); *to knit* – бофтан; *to produce* – истеҳсол кардан; *to weave* – бофтан.

Наравне с этим, в системе текстильной терминологии существует определенное количество терминов, которые сначала выполняли функцию существительного, затем прилагательного: а) как существительное: *soft as silk* – ҳамчун шоҳӣ нарм/мулоим; *fine silk* – шоҳии маҳин; *raw silk* – абрешими хом; *acetate silk* – шоҳии амсетат; *artificial / fibre / synthetic silk* – шоҳии зайритабӣ; *China silk* – крендешин (анвои матои нафиси абрешимӣ); *transparent silk* – шоҳии ҳарир; *chatoyant / shot silk* – шоҳии қилодор/мавҷдор, шанжан *plain silk* – шоҳии якранга/бенақшу нигор; б) как прилагательное: *silk thread* – риштаи абрешимӣ; *silk filament* – гози абрешим; *silk sewing* – нахи/ресмони абрешимӣ; *silk tiers* – тасмаҳои абрешимӣ; *silk stockings* – ҷуроби абрешимӣ; *silk cloth* – матои абрешимӣ, *silk dresses* – куртаи абрешимӣ.

3.1.4. Формирование текстильной терминологии на основе синтаксического способа. Образование терминов в виде словосочетания в таджикском и английском языках является не новое явление, значительное количество терминов текстильной отрасли создается на основе этого способа. Компоненты составных терминов или терминов-словосочетаний в сравниваемых языках связаны друг с другом посредством различных грамматических связей, причем в таджикском языке наиболее продуктивной грамматической связью является изафетная, в рамках которой основной компонент сочетается с подчиненным посредством изафетного окончания «-

и», и большинство компоненты терминов-словосочетаний сферы текстиля соединяются при помощи этого типа связи и они распространены в системе текстильной терминологии как изафетные именные словосочетания.

Так, скопленные термины-словосочетания распределены по следующим моделям.

Термины-словосочетания таджикского языка. В таджикском языке составные термины или термины-словосочетания текстильной отрасли образуются на основе следующих моделей:

N+Adj. Составные термины или термины-словосочетания, созданные по этой модели, состоят из двух компонентов, и главным компонентом является существительное, а подчиненным – прилагательное, и они соединяются с друг другом посредством изафета «-и»: *атласи абрешимӣ; матоъҳои шоҳӣ; матоъҳои абра/авра; кӯкдӯзии шикаста.*

N+N. Термины-словосочетания, образованные по этой модели, являются двукомпонентными, и оба компонента – существительные. Компоненты присоединяются посредством изафетной связи. Помимо этого, второй компонент данного типа терминов-словосочетаний указывает на место производства той или другой ткани: *атласи Хучанд; ҷиҳози бофандагӣ.*

N + Adj+ Adj. Термины-словосочетания, сконструированные по этой модели, состоят из трех компонентов, и третий и второй компоненты подчиняются первому, т.е. основному компоненту, посредством изафетной связи: *матоъҳои ҳамвори ҷилодор.*

N+ N + Adje. Термины-словосочетания данной модели состоят из трех компонентов – двух существительных и прилагательного, второй и третий компоненты присоединяются первому посредством изафетной связи: *тори беқасаби рахдор.*

N+Adj+N+Adj. Термины-словосочетания данного типа состоят из четырех компонентов, и две первые компоненты и две последние являются существительными и прилагательными, компоненты которых присоединены посредством изафетной связи: *матои дастии сифати пахтагин.*

Термины-словосочетания английского языка. Термины-словосочетания английского языка построены на основе следующих моделей:

Adj+N. Термины-словосочетания, образованные по этой модели, состоят из двух компонентов, и компоненты связаны между собой посредством порядка слов: *spinning wheel – чархи песадагӣ; cotton-spinning factory – корхонаи пахтапечӣ; Silk weaving factory – фабрикаи шоҳибофӣ, woolen stockings – ҷӯробҳои нашмӣ, stocking mill – фабрикаи ҷуроббофӣ.*

Adj+Adj+N. Термины-словосочетания данной модели состоят из трех компонентов, и две первые компоненты являются прилагательными, а третий – существительным, компоненты взаимосвязаны подчинительной связью: *double knitted factory – матои катони дутарафаи кулулабофташуда.*

Adjective+Noun+Noun. Термины-словосочетания, образованные посредством этой формы, являются трехкомпонентными, и первый компонент – это прилагательное, а второй и третий – существительное и существительное, которые присоединены подчинительной связью: *«knitted fabric mill – матои*

катонбофӣ; *knitted outwear mill* – корхонаи либосҳои болопӯш истеҳсолкунанда» [ODE: electronic resource].

3.1.5. Формирование текстильной терминологии на основе лексико-семантического способа. Этой группе относятся термины, образующиеся на основе метафоризации: *eyelid* – суроха; дастак – таҷҳизот (асбоб)- *holder*, дандона – *cat*.

В системе текстильной терминологии наблюдается несколько способов метафоризации лексических единиц, например:

метафоризация названия по сходству формы и функции: «устувона, барабан (ашёи цилиндрии чархзананда дар дастгоҳҳои наддофӣ, калобакунӣ, пилтаресӣ) – *drum, cylinder (rotating cylindrical object in combing, reeling, doubling machines)*; сӯроҳ (сӯроҳ калони даврашакл дар риштадон) – *eye hole (large round hole in the thread feeder)*, сӯроҳ (сӯроҳи хурд дар маснуоти аз матоъ бофташуда) – *cat eye / pinhole (a very small hole in hosiery or fabric)*, диагонал (навъи матои зафси рах-рах) – *diagonal (type of thick striped fabric)*» [ФТЗТ; OED: electronic resource];

метафоризация по сходству формы и употребления: *funnel (a cone-shaped object through which the strand passes)* – даҳана (ашёи конусшакл, ки аз он хомришта/клова мегузарад); *card (a device in the form of a plate with a row of teeth for combing yarn)* – шона (асбобе дар шакли тахта дорои қатори дандонҳо барои наддофии ришта); дандона (барҷаста тез дар шона) – *cog (sharp ledge on the card)*, сӯзандон/сӯзанмонад (дастгоҳе, ки аз узвҳои ҳалқасоз дар мошини бофандагӣ иборат аст) – *needle-case (device consisting of loop-forming organs in a knitting machine)*;

метафоризация названия по свойству и качестве: «карбос/катон (матои сахт, дурушт ва оддӣ бофташуда) – *canvas / duck (a firm, heavy, plain-weave fabric)*, ҳарир (матои маҳини ҳарир) – *veil (fine silk fabric)*; *sailcloth / duck / canvas (coarse linen or hemp fabric, originally used for sails)* – матои катонӣ, карбос (катони дурушт ё матои канабӣ, ки аслан барои бодбон истифода мешавад» [ФТЗТ; OED: electronic resource];

метафоризация названия из-за схожести расположения инструментов и оборудования: *cap, нӯг (гиреҳи ҳалқа дар сари таҷҳизот)* – *head /cap* – (*protruding device in a loop catcher*), охир/интиҳо (навъи партовҳои истеҳсоли нахи нашм) – *end (type of waste in the production of wool fibers)*; *face (the upper side of the fabric produced by a special weave)* – рӯй, тарафи рост (тарафи болоии матоъ, ки бо бофтани махсус истеҳсол карда мешавад); *trimming, edging (edge of the fabric)* – лабаки, фаровези, канори (-и матоъ), *tail (back of the needle* – дум (қисми охири сӯзан).

3.2. Классификация текстильных терминов по частеречной принадлежности. Словарный запас языка составляют комплекс слов и терминов, принадлежащих той или иной части речи. Лексика и терминология, собранная нами, относятся следующим частям речи:

существительное: адрасбоф, алочабоф, калобарес, атласбоф, бофанда, зардӯз, нақшдӯз, гилембоф, қолинбоф; *weaver, spinner, knitter, binder, embroiderer, carpet-maker, wool-maker*;

прилагательное: *чандир* < *мамои чандир*; *stretch* < *stretch socks*, *дурушит* < *абрешими дурушит*, *тӯрӣ*, *тӯрдор* < *пардаҳои тӯрӣ*; *камволӣ* < *матоҳои камволӣ*, *ресмонҳои камволӣ*, *фабрикаи камволӣ*; *памдор*, *паимдор* < *мамои паимдор*, *ҷойнӯши памдор*, *шоҳӣ* < *мамои шоҳӣ*; *тӯрӣ* < *либоси тӯрӣ*; *dance/ cloth / thick* < *dance/ cloth / thick silk*; *lacy, lacy, pattern; knitted* < *knitted cloth fabric; silk thread, silk stockings, silk cloth*);

глагол: *бофтан*, *тор танидан*, *печонидан*, *буридан*, *дӯхтан*, *рӯкаш кардан*; *to weave, to warp, to reel, to cut, to drade, to wear*); *зарф* (*моҳирона буридан* (-*мато*)), *тез кор кардан*, *бодикҷат бофтан*; *to cut masterly to weave carefully to clean fastly* (-*cloth*).

Таким образом, анализ соотнесенности текстильной терминологии той или иной части речи показал, что в обоих сравниваемых языках термины-существительные занимают ключевое место и употребляются как вещественные и абстрактные существительные.

ВЫВОДЫ

Результаты анализа текстильной терминологии таджикского и английского языков показали, что:

1. Текстильная терминология, наряду с лексикой, считается важной частью словарного запаса национального языка и состоит из понятий, отражающих древнее ремесло таджикского и английского народов.

2. В системе текстильной терминологии таджикского и английского языков присутствуют элементы, заимствованные из иностранных языков, полисемические, омонимические, синонимические и антонимические единицы, различные параллели слов, фразеологические сочетания и словосочетания, элементы языка классической литературы.

3. Термины текстильной отрасли таджикского и английского языков с точки зрения морфологической структуры были распределены в простые, производные, сложные, составные или термины-словосочетания, а в процессе исследования были определены их дифференциальные признаки.

4. Исследование текстильной терминологии в сравниваемых языках имеет большое значение не только как один из важнейших вопросов сравнительного языкознания, но и лексика и терминология данной области охватывают множество материалов этого народного творчества. Помимо этого, текстильные слова и термины сопоставляемых языков описывают конкретные исторические и традиционные обычаи и традиции народа.

5. Не исследовав произведения древних таджикско-персидских и английских писателей, невозможно исследовать терминологические особенности вышеупомянутых языков, поскольку необходимую информацию можно собрать на основе детального терминологического изучения данной области.

6. В процессе исследования выяснилось, что роль слово- и терминообразования в формировании текстильной терминологии очень велика. Если в таджикском языке большая часть текстильной терминологии основана

на основе морфологического способа, то в английском языке эти термины большей частью основаны на синтаксическом способе.

7. В процессе исследования выяснилось, что в лексическом составе таджикского языка прослеживается значительное количество арабских и русских заимствований, а в английском языке - большое число латинских и французских.

8. Если большинство двухкомпонентных терминов таджикского языка образуются по форме «*существительное+прилагательное*», то большинству английским терминам свойственна модель «*прилагательное + существительное*».

9. В процессе исследования выяснилось, что суффикс *-gi* является наиболее продуктивным при создании большинства текстильных терминов в таджикском языке, а его эквивалентом в английском – суффикс *-er*. Предлоги менее продуктивны при образовании терминов в рассматриваемых языках.

10. Если большинство заимствований вошли в таджикский язык из латинского, греческого, французского и немецкого языков посредством русского, то в английском языке заимствования имеют латинское и французское происхождение.

11. В процессе исследования выяснилось, что существует различие в образовании терминов текстильной отрасли в сопоставляемых языках. Если в таджикском языке терминов текстильной отрасли образуется в форме терминосочетание и состоит из отдельных компонентов, то эти типов терминов в большинстве случаев выражаются одним словом в английском языке.

12. Установлено что в системе терминов текстильной отрасли обоих языков имеются лексические единицы, приобретшие особенности многозначности, омонимичности, синонимичности и антонимичности.

13. В обоих языках источниками формирования текстильной терминологии являются художественные, исторические произведения, а также словари.

14. В процессе исследования выяснилось, что терминология текстильной промышленности тесно связана с другими областями, такими как химия, ботаника, техника и материаловедение.

15. Терминологические признаки и характеристика лексических единиц текстильной промышленности известны, прежде всего, в составе словосочетаний и предложений, так как без этих особенностей невозможно отличить термин от обычного слова.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

Анализ и рассмотрение слов и терминов текстильной отрасли на основе научных и художественных работ является одной из главных тем современности. Известно, что лексика и терминология текстильной отрасли занимает особое место в научных и художественных произведениях мыслителей и ораторов прошлого, и в этом контексте можно дать следующие рекомендации:

1. Завершенное исследование может способствовать дальнейшему изучению текстильной терминологии в трудах ученых-лингвистов и таджикско-английских терминологов, и они смогут ее использовать.

2. Основные положения, на основании которых изложены результаты и выводы исследования, могут быть широко использованы при лексико-семантическом, грамматическом, этимологическом и структурном анализе текстильных терминов и роли сопособы образования лексики и терминологии в таджикском и английском языках.

3. Собранные слова и термины могут широко использоваться в различных исследованиях и трудах, таких как учебные пособия, научные монографии, а также при разработки терминологических словарей.

4. Исследуемой лексики и терминологии текстильной отрасли облегчает работу специалистов в данной области, поскольку в диссертации все термины области представлены на двух языках – таджикском и английском.

5. Обширное исследование лексики и терминов текстильной отрасли на основе произведений поэтов и писателей и словарей поможет освоить лингвистические особенности этих терминов.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

1. Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М.] Ҳасанова С. Р. Хусусиятҳои луғвӣ-грамматикӣ истилоҳоти соҳаи нассочии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / С. Р. Ҳасанова // Паёми Донишгоҳи Хоруғ. – Хоруғ, 2021. – № 1(17). – С. 203-209.

[2-М.] Ҳасанова С. Р. Тематическая классификация текстильной терминологии таджикского и английского языков / С. Р. Ҳасанова // Ахбори Академияи Миллии Илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4 (269). – С. 209-213.

[3-М.] Ҳасанова С. Р. Нақши калимаҳои умумистеъмол дар ташаккули истилоҳоти бофандагии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / С. Р. Ҳасанова // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе, 2023. – №6 (1107). – С. 98-103.

[4-М.] Ҳасанова С. Р., Ҷаматов С. С. Бозтоби луғоту истилоҳоти бофандагӣ дар сарчашмаҳои муосири фарҳангшиносӣ ва таърихӣ / С. Р. Ҳасанова, С. С. Ҷаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе, 2024. – №1 (108). – С. 69-73

[5-М.] Ҳасанова С. Р., Ҷаматов С. Таҳлили сохтори вожаву истилоҳоти бофандагӣ бар пояи роҳу усули калимасозӣ / С. Р. Ҳасанова, С. Ҷаматов // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе, 2024. – №2 (109). – С. 12-21

II. Статьи, опубликованные в других научных изданиях:

[7-М.] Ҳасанова С.Р. Мавқеи калимаҳои иқтибосии марбути бахши нассочӣ дар таркиби луғавии забонҳои англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ / С. Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ, адабиётшиносӣ ва

методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олии мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. – Душанбе, 2021. – С.144-146.

[8-М.] Ҳасанова С.Р. Назаре ба мафҳуми истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар илми забоншиносӣ / С.Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва лингводидактика дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2021. - С.285-289.

[9-М.] Ҳасанова С. Р. Роль суффиксов в образовании текстильной терминологии таджикского и английского языков / С. Р. Ҳасанова // Забони миллии оинаи пурҷилои таърих: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2022. - С. 98-102.

[10-М.] Ҳасанова С. Р. Виды и структура текстильных терминов в английском и таджикском языках / С. Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, методика ва тарҷума: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2020. - С. 209-213.

[11-М.] Ҳасанова С.Р., Джаматов С.С. Метафоризация текстильных терминов в таджикском и английском языках / С. Р. Ҳасанова, С. С. Джаматов // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, методика ва тарҷума: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2023. - С. 258-261.

[12-М.] Ҳасанова С.Р., Ҷаматов С.С. Таҳлили сохторӣ ва луғавию маъноии истилоҳоти бофандагии асари «Шахрошӯб»-и Сайиди Насафӣ ва муодилҳои англисии онҳо / С.Р. Ҳасанова, С.С. Ҷаматов // Муносибати босалоҳият дар рушди нумуи таълими забони хориҷӣ: мавод. конфер. илм-амал. байнал. - Душанбе, 2024. – С.141-144.

[13-М.] Ҳасанова С.Р. Падидаи муродифот дар низоми истилоҳоти бофандагӣ / С.Р. Ҳасанова // Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ: мавод. конфер. илм-амал. ҷумхур. - Душанбе, 2020. – С.141-144.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Ҳасанова Саодат Раҷабалиевна дар мавзуи «Таҳлили луғавию грамматикии истилоҳоти бофандагӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (бар мабноси маводи фарҳангҳо ва осори илмию адабӣ) барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD)- доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 –Забоншиносӣ (6D021302 –Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

Калидвожаҳо: забон, забони тоҷикӣ, забони англисӣ, муқоиса, калима, вожа, истилоҳ, калимасозӣ, истилоҳсозӣ, истилоҳоти бофандагӣ, хусусияти луғавӣ, хусусияти маъноӣ, хусусияти сохторӣ, хусусияти решашиносӣ, муодил, полисемия, омонимия, синонимия, усулҳои истилоҳсозӣ, усули сарфӣ, усули нахвию сарфӣ, усули нахвӣ, усули луғавӣ-маъноӣ.

Дар диссертатсия дар заминаи маводҳои фарҳангномаҳо, асарҳои илмию бадеӣ, пеш аз ҳама, таҳлили луғавию маъноӣ ва сохтори истилоҳоти бофандагӣ анҷом дода шуда, монандӣ, тафовут ва умумияти онҳо муайян карда мешаванд.

Аҳаммияти илмии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки маводи рисола ва пажӯҳиши муаллиф дар асоси вожаномаву фарҳангномаҳои дузабонаву бисёрзабона ва тафсири, асарҳои илмиву бадеӣ таҳия ва гурӯҳбандӣ гардида, дастовардҳои илмии он барои ба низоми муайян даровардани истилоҳоти соҳаи бофандагии забонҳои тоҷикиву англисӣ ва ҳамчунин, ҳангоми тадриси курсҳои амаливу назариявӣ аз ҷанҳои таҳассусӣ, амсоли луғатшиносӣ, луғатнигорӣ, типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикиву англисӣ мусоидат менамояд.

Диссертатсия аз се боб иборат буда, ҳамаи масъалаҳои матраҳшаванда аз рӯи мазмуну мундариҷа дар бобҳои фаслҳо бозтоб гардидаанд.

Натиҷаи таҳлилу баррасии мавзуи таҳқиқ дар омӯзиши масоили гуногуни марбут ба шохаҳои забоншиносӣ, аз ҷумла, забоншиносии муқоисавӣ-типологӣ, луғатшиносӣ, луғатнигорӣ, дастур, маъношиносӣ, решашинохтӣ ва услубшиносӣ метавонад қорбурд гардад.

Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқи илмӣ метавонад барои мукамал гардидани назарияи луғатшиносӣ ва маъношиносӣ забонҳои тоҷикиву англисӣ, инчунин, таълифи фарҳангҳои истилоҳӣ хизмат намоянд.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Хасанова Саодат Раджабалиевна на тему «Лексико-грамматический анализ текстильной терминологии в таджикском и английском языках (на основе словарей, научных и художественных произведений)» на соискание ученой степени доктора философии (PhD) – доктора по специальности 6D021300 – Языковедение (6D021302 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языковедение)

Ключевые слова: язык, таджикский язык, английский язык, сравнение, слово, термин, словообразование, терминология, текстильной терминологии, лексические особенности, семантические особенности, структурные особенности, этимологические особенности, эквивалент, полисемия, омонимия, синонимия, способы образования терминов, морфологический способ, синтаксисо-морфологический способ, синтаксический способ, лексико-семантический способ.

В диссертации на основе материалов словарей, научных и художественных произведений, прежде всего, проводится лексический, семантический и структурный анализ текстильных терминов, а также определяются их сходства, различия и общность.

Научная значимость диссертации заключается в том, что материал диссертации и исследований автора разработан и систематизирован на основе двуязычных, многоязычных и толковых словарей и научных и художественных произведений, а его научные достижения используются для проведения в определенную систему текстильной терминологию на таджикском и английском языках, а также в ходе преподавания практические и теоретические курсы по профильным предметам, таким как лексикография, лексикография, сравнительная типология таджикского и английского языков.

Диссертация состоит из трех глав, и все рассматриваемые проблемы отражены по содержанию глав и разделов.

Результаты анализа и рассмотрения темы исследования могут быть использованы при изучении различных вопросов, относящихся к отраслям языковедения, в частности сравнительно-типологическому языковедению, лексикографии, лексикографии, обучению, семантике, этимологии и стилистике.

Кроме того, результаты научных исследований могут послужить совершенствованию теории лексикографии и семантики таджикского и английского языков, а также составлению терминологических культур.

ANNOTATION

for the dissertation of Khasanova Saodat Rajabalievna on the topic of «Lexico-grammatical analysis of textile terminology in the Tajik and English languages (based on dictionaries and scientific and artistic works)» for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) - doctor in the specialty 6D021300 - Linguistics (6D021302 - Comparative-historical, typological and comparative linguistics).

Keywords: language, Tajik language, English language, comparison, word, term, word formation, terminology, textile terminology, lexical features, semantic features, structural features, etymological features, equivalent, polysemy, homonymy, synonymy, ways of forming terms, morphological method , syntax-morphological method, syntactic method, lexical-semantic method.

In the dissertation, based on materials from dictionaries, scientific and artistic works, first of all, a lexical, semantic and structural analysis of textile terms is carried out, and their similarities, differences and commonalities are determined as well as.

The scientific significance of the dissertation lies in the fact that the material of the dissertation and research of the author is developed and systematized on the basis of bilingual, multilingual and explanatory dictionaries and scientific and artistic works, and his scientific achievements are used to implement textile terminology in a certain system in Tajik and English, as well as during teaching, practical and theoretical courses in specialized subjects such as lexicography, lexicography, comparative typology of the Tajik and English languages.

The dissertation consists of three chapters, and all the problems considered are reflected in the content of the chapters and sections.

The results of the analysis and consideration of the research topic can be used in the study of various issues related to branches of linguistics, in particular comparative typological linguistics, lexicography, lexicography, teaching, semantics, etymology and stylistics.

In addition, the results of scientific research can serve to improve the theory of lexicography and semantics of the Tajik and English languages, as well as the compilation of terminological cultures.